

Хмельницький національний університет
Факультет економіки і управління
Кафедра економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в
бізнесі

ДИПЛОМНА РОБОТА
магістра
Оцінювання зовнішньо-економічної діяльності регіону (на прикладі
Хмельницької області)

Галузь знань 05 Соціальні і поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма Економічна кібернетика

Шифр ДРЕК.017106.02.01.ПЗ

Виконав: студент 2 курсу групи ЕКм21 _____	І.О. Беринда
Керівник _____	П.М. Григорук
Нормоконтролер _____	О.В. Пилипак

До захисту допускаю:

Зав. кафедри ЕАМІТБ _____ П.М. Григорук

_____ 2022 р.

Хмельницький, 2022

РЕФЕРАТ

Студент Беринда Іван Олександрович.

Керівник Григорук Павло Михайлович.

Тема роботи «Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону (на прикладі Хмельницької області)».

Пояснювальна записка до роботи включає 90 сторінок, 37 таблиць, 19 рисунків, перелік джерел посилань з 45 найменувань.

Ключові слова: ЕКСПОРТ, ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ІМПОРТ, ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК, КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ, РАНЖУВАННЯ РЕГІОНІВ

Об'єкт дослідження: зовнішньоекономічна діяльність регіону як складової економічної системи країни.

Предмет дослідження: моделі та методи оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону.

За результатами дослідження розглянуто сутність зовнішньоекономічної діяльності регіону, проведений огляд сучасних підходів до її оцінювання, проведений аналіз показників інвестиційної діяльності України в цілому та Хмельницької області зокрема, здійснено оцінювання зовнішньоекономічної діяльності Хмельницької області, проведено зіставлення результатів з іншими регіонами.

Отримані результати можуть бути використані при розробці залучення інвестицій в економіку області.

Підпис автора _____

Дата подання до захисту дипломної роботи _____

ЗМІСТ

	С.
Вступ	5
1 Теоретичні засади провадження зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні.....	8
1.1 Зовнішньоекономічна діяльність регіону як об’єкт вивчення	8
1.2 Інформаційно-аналітичне забезпечення управління зовнішньоекономічною діяльністю регіону	15
1.3 Аналіз підходів до оцінювання ЗЕД регіону.....	23
2 Аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності	33
2.1 Характеристика показників зовнішньої торгівлі України.....	33
2.2 Аналіз показників ЗЕД Хмельницької області	51
3 Розрахунок оцінок зовнішньоекономічної діяльності Хмельницької області	64
3.1 Оцінювання стану зовнішньої торгівлі регіону за індексами зовнішньоекономічної діяльності	64
3.2 Застосування методів багатомірного статистичного аналізу до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону	71
3.3 Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі інтегрального показника	77
Висновки	82
Перелік джерел посилання	85

ВСТУП

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується швидким розвитком глобалізаційних та інтеграційних процесів. Наслідки глобалізації здійснюють істотний вплив на економічні та соціальні процеси як у міждержавних відносинах, так на національному, регіональному та галузевому рівнях. В результаті спостерігається поступове розмивання національних кордонів напрямку використання ресурсів та розподілу продукції. Фінансові та трудові ресурси переміщуються в ті регіони світу, де для їх використання мають місце кращі умови. Це проявляється у посиленні міграційних процесів з подальшими структурними зрушеннями на ринку праці, зміні соціальних умов та рівні життя населення. З іншого боку, такі процеси виступають передумовами активізації зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) на всіх рівнях національної економічної системи. Інтегрування вітчизняної економіки до світової економічної системи значно підвищує роль та значущість такої діяльності, участі суб'єктів господарювання у різних видах міжнародного співробітництва. Пріоритетним напрямком такої діяльності є експортно-імпортні операції. При цьому здійснення таких операцій зумовлено деструктивними збуреннями зовнішнього середовища функціонування підприємницьких структур, і, як наслідок, високим ступенем невизначеності в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Особливо гостро такі проблеми проявились внаслідок пандемії Covid-19 та російської агресії. За таких умов зовнішньоекономічна активність регіонів виступає як чинник, що буде сприяти утриманню певного рівня соціально-економічного розвитку території, добробуту населення, якості життя.

В Україні склалась певна регіональна розбалансованість економічного розвитку, що знайшло відображення у нерівномірності провадження зовнішньоекономічної діяльності. Враховуючи, що найбільш постраждалими

територіями України внаслідок воєнних дій є регіони, що володіли високим експортним потенціалом, розвиненою виробничою інфраструктурою, можливостями залучення значних іноземних інвестицій, однією з ключових проблем державної та регіональної політики на даному етапі розвитку виступає знаходження певного балансу між регіональними та національними інтересами, а також комерційними інтересами різних суб'єктів господарювання, у тому числі переміщених на відносно безпечні території.

Тому з метою забезпечення конкурентоспроможності продукції, її просування на міжнародні ринки, підприємствам необхідно своєчасно реагувати всі виклики в умовах їх функціонування та прогнозувати тенденції розвитку діяльності для упередження ризиків внаслідок деструктивних змін та оцінювання конструктивних зрушень. Важливим підґрунтям вирішення таких завдань виступає аналіз показників імпортно-експортних операцій регіонів з метою визначення основних чинників впливу на результуючі показники таких операцій з подальшою побудовою прогнозних моделей для оцінювання кількісного впливу обраних показників на результати зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, питання виявлення сутності та основних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності регіонів в умовах дестабілізуючих зовнішніх збурень, пов'язаних, зокрема, і з наслідками пандемії Covid-19 та російсько-української війни, ідентифікацією їх здатності до залучення інвестицій є значущими, актуальними і потребують подальших досліджень.

Мета дослідження: аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності України та Хмельницької області й оцінювання зовнішньоекономічної діяльності Хмельницької області.

Об'єктом дослідження виступає зовнішньоекономічна діяльність регіону.

Предметом дослідження є моделі та методи оцінювання стану та прогнозування розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Відповідно до зазначеної мети, сформульованого об'єкта і предмета дослідження, завданнями дипломної роботи є:

- дослідження сутності зовнішньоекономічної діяльності на загальнодержавному та регіональному рівнях;
- дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення управління зовнішньоекономічною діяльністю регіону
- аналіз сучасних підходів до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності;
- аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності України; та Хмельницької області;
- оцінювання зовнішньоекономічної діяльності Хмельницької області, зіставлення результатів з аналогічними результатами, отриманими для інших регіонів.

Інформаційною базою дослідження є публікації за темою дослідження, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства розвитку громад та територій України, Національного банку України, Міністерства економіки України, Головного управління статистики у Хмельницькій області, результати власних досліджень автора.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1 Зовнішньоекономічна діяльність регіону як об'єкт вивчення

В сучасних умовах провадження господарської діяльності роль і значення ЗЕД зростають за рахунок інтенсивного розвитку міжнародних економічних відносин, зумовленого глобалізаційними процесами світового господарства. Це стосується всіх рівнів функціонування економічної системи.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» розглядає цю економічну категорію як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [35]. Як економічний феномен, ЗЕД відображає систему економічних відносин, що складаються в процесі міждержавного обміну ресурсами і проникають у виробничу, торгівельну, фінансову, інвестиційну сфери економічного життя країни. Вона забезпечує можливості інтенсифікації виробничих та дистрибуційних процесів шляхом розширення попиту на зовнішніх ринках, і, як наслідок, сприяє збільшенню ВВП та валютних надходжень за рахунок імпорту передових технологій та продукції, зростанню інвестиційної привабливості як окремих суб'єктів господарювання, так і цілих галузей або територіальних утворень, збільшенню обсягів іноземних капіталовкладень, створює підґрунтя інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», вона охоплює різноманітні види діяльності — імпортні й експортні операції товарами і послугами, міжнародну фінансову, кредитну, науково-технічну діяльність, спільну підприємницьку діяльність між суб'єктами ЗЕД тощо [35].

Серед основних цілей такої діяльності можна виділити такі, як позитивний вплив на зниження нерівномірностей економічного розвитку окремих регіонів та країн; можливість зіставлення результативності процесів на національному та світовому рівнях; участь у міжнародному поділі праці та використання його переваг, що здійснює позитивний вплив на зростання конкурентоспроможності національної економіки. Характеристика ЗЕД за типами, формами та видами представлена на рисунку 1.1.

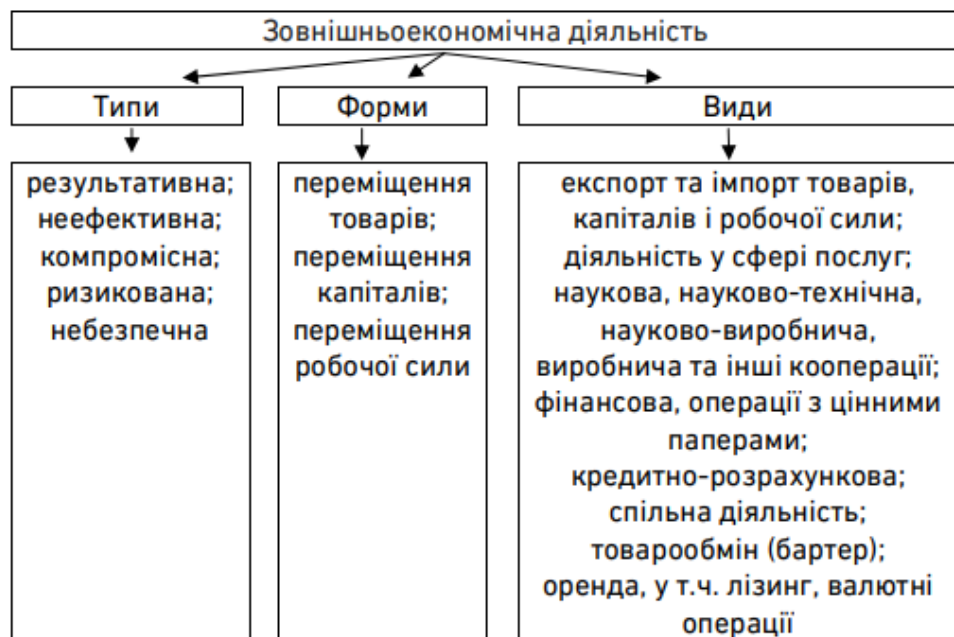

Рисунок 1.1 – Характеристика ЗЕД за типами, формами та видами [11]

Кожна країна спеціалізується на тих галузях економіки, які дають змогу мати конкурентні переваги на зовнішніх ринках. Розвиток та ефективне використання інтелектуального потенціалу в цих галузях сприяє розвитку наукоємних виробництв, що також підвищує конкурентоспроможність продукції. Відмінності в сировинних ресурсах, їх обмеженість, особливості географічного положення, знижують можливості вироблення необхідної кількості певних груп товарів для внутрішнього споживання, тому зовнішньоекономічні зв'язки є одним з найбільш дієвих шляхів отримання необхідних товарів.

Серед основних функції ЗЕД виділяють такі [14]:

- організацію та обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці в їх матеріальній та вартісній формах;
- міжнародне призначення споживчої вартості продуктів міжнародного поділу праці;
- організацію міжнародного грошового обігу.

Прикладний аспект ЗЕД в першу чергу визначається можливістю одержувати валютну виручку від експорту, здійснювати розвиток технічного та технологічного рівня виробництва шляхом повсюдного залучення та впровадження інновацій, виробляти конкурентоспроможну продукцію.

ЗЕД є багатомірною цілісною системою господарювання, яка складається з двох основних підсистем: зовнішньоторговельну та міжнародну виробничо-інвестиційну діяльність. Поодинці кожна з цих підсистем відображає лише певну сторону господарської діяльності. Ми погоджуємось з думкою О.М. Соколовської [39] щодо того, що найбільш поширеною формою ЗЕД є зовнішня торгівля. Вона сприяє не лише розвитку виробництва, але й кращому задоволенню потреб населення та підвищенню якості життя.

Система зовнішньоекономічної діяльності за своєю сутністю є ієрархічною структурою, яка передбачає провадження ЗЕД на рівні країни, на рівні регіонів та на рівні окремих суб'єктів господарювання. Така система визначається цілями ЗЕД, а саме [14, с. 14]:

- забезпеченням збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;
- стимулюванням прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків;
- створенням найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Серед головних завдань регіонального рівня виділяють такі [14, с. 14]

- стимулювання ефективного соціально-економічного розвитку регіону;
- раціональне використання його ресурсного потенціалу та пріоритетів;
- забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення;
- удосконалення територіальної організації суспільства.

Як свідчить аналіз наукових публікації, категорія ЗЕД регіону попри своє широке використання, не має на даних час усталеного трактування. Зокрема, Ю. Г. Козак, Н. В. Притула та О. А. Єрмакова визначають її, як «діяльність економічних агентів (суб'єктів) регіону, а також місцевих органів виконавчої влади в галузі зовнішньоекономічних відносин, основними видами якої є: міжнародна торгівля товарами та послугами, міжнародні коопераційні зв'язки в галузі виробництва, рух капіталів й іноземних інвестицій, міжнародна міграція робочої сили, обмін в галузі науки та техніки, валютно-фінансові і кредитні відносини» [15, с. 36]. М. А. Рубіш при визначенні цієї категорії робить акцент на внутрішньо регіональному поділі праці відповідно до стратегії розвитку регіону, що передбачає ефективне використання його експортного потенціалу [37, с. 195]. Його нарощування стає потужним джерелом регіонального соціально-економічного розвитку. Однак необхідною умовою такого впливу є зростання частки високотехнологічної продукції та товарів в загальному обсязі експорту. При цьому слід врахувати, що різні регіони мають свої особливості розвитку, спеціалізації, територіальне розміщення, а тому володіють різним потенціалом. На даний час існують диспропорції в економічному розвитку регіонів. Така ситуація є наслідком того, що регіони беруть нерівномірну участь у зовнішньоекономічних зв'язках країни. Експортний потенціал є вищим для індустріально розвинених регіонів внаслідок досить розвиненої виробничої структури, близькості до відповідних сировинних та енергетичних ресурсів. При цьому зовнішньоекономічні зв'язки переважають у великих агломераціях, де, як правило, і функціонує більшість розміщених у регіоні підприємств [36, с. 98]. В умовах сировинного експорту,

що переважає для нашої країни, існує загроза виникнення значних ризиків, що проявилось в останні роки внаслідок карантинних обмежень, викликаних Covid-19, та військовими діями, що охопили значну частину території країни. В свою чергу це також негативно впливає на нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, призводить до істотного скорочення експортно-імпортних операцій та зумовлює появу нових структурних зрушень в розвитку регіонів. Тому підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів передбачає створення таких умов, які сприятимуть реалізації їх внутрішнього потенціалу з використанням всіх видів конкурентних переваг регіональної економіки та державною підтримкою наявних форм і напрямів ЗЕД. Схематично організація ЗЕД з урахуванням регіональних особливостей представлена на рисунку 1.2

Центральне місце в системі ЗЕД регіону займають вітчизняні і іноземні суб'єкти ЗЕД, які функціонують на території даного регіону. Результативність їх діяльності значною мірою залежить від того, наскільки їм вдається реалізувати зовнішньоекономічний потенціал. Це створює передумови виходу суб'єктів господарювання регіону на зовнішні ринки. На рисунку 1.2 зовнішньоекономічний потенціал регіону представлений трьома складовими. Ресурсна складова значною мірою залежить від територіального розташування регіону і містить основні види ресурсів: матеріальні, енергетичні, трудові, фінансові. Разом з тим до цієї складової також варто включити інфраструктуру регіону, інтелектуальний потенціал.

Технологічна складова включає рівень технічного та технологічного забезпечення здійснення ЗЕД, належить до тих елементів зовнішньоекономічного потенціалу, здатність до впровадження інновацій. В цьому сенсі ця складова перетинається з ресурсною складовою через використання інтелектуального потенціалу.

Структурна складова зовнішньоекономічного потенціалу регіону відображає номенклатурну складову продукції, що виробляється в регіоні з прицілом на можливість задоволення потреб споживачів. Ця складова

значною мірою визначає загальний рівень ефективності використання зовнішньоекономічного потенціалу.

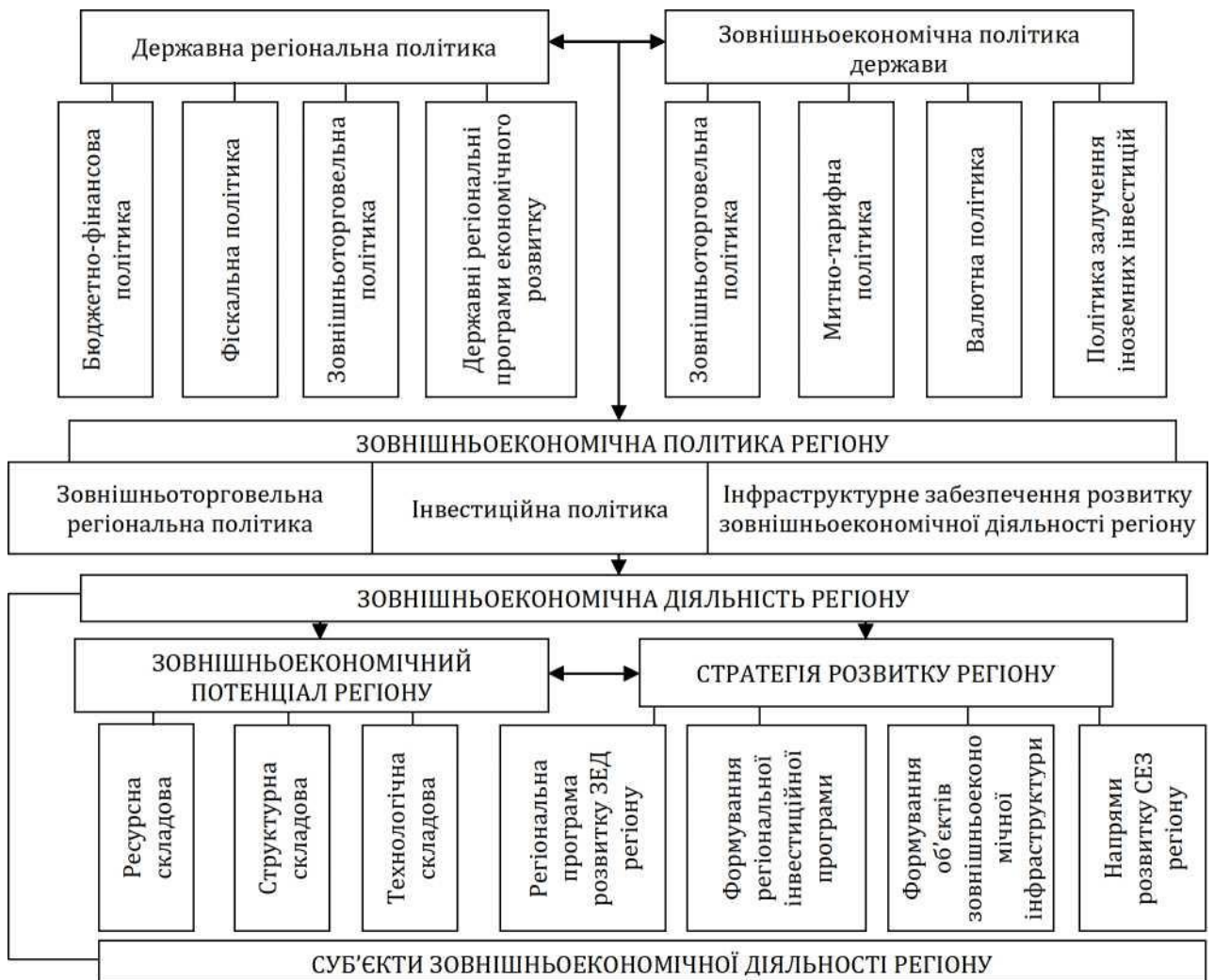

Рисунок 1.2 – Зовнішньоекономічна діяльність з урахуванням регіональних особливостей [9]

Однак слід зауважити, що на даний час має місце лише початковий етап формування регіону як самостійного учасника зовнішньоекономічних відносин як на національному, так і світовому рівнях. Серед основних чинників, що сприяють формуванню регіону, як самостійного учасника ЗЕД можна виділити такі [15]:

- посилення глобалізаційних процесів;

- необхідність співвідношення локальних і глобальних інтересів суб'єктів господарювання, посилення конкурентної боротьби між регіональними виробниками на зовнішніх ринках;

- повсюдна цифровізація економіки, зростання ролі і ваги інтелектуального капіталу, інформаційних ресурсів, здатності до впровадження інновацій, перехід вітчизняної економіки до функціонування на принципах Індустрії 4.0;

- створення кластерних об'єднань як феномену «нової регіоналізації», не пов'язаної з існуючим територіально-адміністративним поділом;

- зниження ролі місця територіального розташування суб'єктів економічної діяльності внаслідок інноваційного розвитку та стрімкої модернізації економічної структури.

Разом з тим сфера ЗЕД залишається тим напрямком господарювання, де регулююча роль належить державним інституціям із збереженням пріоритетів загальнонаціонального розвитку, інтересів внутрішньої та зовнішньої політики.

Відповідно до концепції сталого розвитку [38], регіон має орієнтуватись не лише на соціально-економічні, а й еколого-соціальні цілі розвитку. Серед основних системних цілей сталого розвитку виділяють економічну ефективність, економічну справедливість та екологічну цілісність. Вони спрямовані на вирішення проблем задоволення потреб соціуму без завдання шкоди майбутнім поколінням людей. Необхідною умовою досягнення цілей сталого розвитку є перехід від стихійності до керованості. Ми підтримуємо думку авторів [15], що модель сталого розвитку має ґрунтуватись на таких положеннях:

- у центрі уваги мають бути люди та їх право на здорове і плідне життя в гармонії з природою;

- охорона довкілля повинна стати невід'ємним компонентом процесу розвитку, що не може розглядатися окремо від іншого; з

- задоволення потреб розвитку й збереження навколишнього середовища;
- розвиток і збереження довкілля має поширюватися не тільки на нинішнє, а й майбутні покоління;
- зменшення розриву між життєвим рівнем у різних країнах та подолання бідності належить до найважливіших завдань світової спільноти;
- для досягнення стійкого розвитку держави слід вилучати або обмежувати моделі виробництва та споживання, які йому не сприяють.

Тому позиціонування сталого розвитку як головної стратегічної цілі регіонального розвитку зумовлює посилення інтеграційних процесів, перехід міжрегіональних економічних відносин на транснаціональний рівень. Досягненню цієї мети сприяє розвиток ЗЕД регіону. Взаємодія суб'єктів ЗЕД, забезпечується бізнес-інфраструктурою, яка визначає ступінь готовності зовнішньоекономічної системи регіону до досягнення цілей регіонального розвитку.

Таким чином, базисом організації ЗЕД регіону за умов глобалізації є виступає досягнення балансу загальнонаціональних та регіональних інтересів.

Це вимагає окремого вивчення механізмів розвитку ЗЕД регіону, аналізу статистичних показників, пов'язаних, зокрема, з експортно-імпортними операціями та нарощуванням його експортного потенціалу, виявлення тенденцій зміни показників та розроблення прогнозних моделей для створення аналітичного підґрунтя формування стратегічних планів ЗЕД регіону.

1.2 Інформаційно-аналітичне забезпечення управління зовнішньоекономічною діяльністю регіону

Базові засади регіональної політики соціально-економічного розвитку має узгоджуватись із цільовими орієнтирами загальнодержавного розвитку.

Це стосується і зовнішньоекономічної стратегії розвитку регіону, як складової державної політики регіонального розвитку. Вона передбачає цілісну сукупність заходів, які спрямовані на стимулювання провадження ЗЕД з досягненням запланованих ефектів як на рівні регіону, так і загальнодержавному рівні, раціональне використання його експортного потенціалу та пріоритетів ЗЕД, забезпечення належних умов для життєдіяльності населення регіону.

Розроблення стратегії регіонального розвитку передбачає проведення комплексного аналізу діяльності підприємств регіону, що є учасниками ЗЕД і формування інформаційно-аналітичного підґрунтя для розроблення механізмів управління для забезпечення цільових орієнтирів, визначених у стратегії регіонального розвитку. Воно формується на основі таких даних, які забезпечують ефективне функціонування підприємств регіону на зовнішніх ринках.

Інформаційно-аналітичне забезпечення ЗЕД необхідне для розробки стратегії поведінки на зовнішніх ринках, супроводу процедур ухвалення управлінських рішень на усіх етапах провадження ЗЕД. Його формування ґрунтується на поєднанні інформаційних процесів, методологічних принципів, методів збору та опрацювання даних.

Однією зі складових такого аналізу є використання інструментарію фінансової аналітики та оцінювання реальних результатів та потенційних можливостей розвитку ЗЕД. Джерелом даних виступають показники офіційної звітності підприємств регіону, матеріали регіональної та державної статистики, оцінки недержавних інституцій, зокрема, різноманітних рейтингових агентств. Зокрема, одним з таких показників є індекс глобальної конкурентоспроможності, який побічно визначає ефективність ЗЕД регіону. Методичний інструментарій представлений методами збору та аналізу первинної інформації. Значну роль також евристичні методи, які ґрунтуються основаними на інтуїції та досвіді аналітика. Важливим в процесі аналізу даних

й отримання інформаційного масиву є вибір адекватного математичного інструментарію.

Розроблення стратегії управління ЗЕД регіону передбачає аналіз різноманітних за природою виникнення чинників, які за джерелом походження поділяються на зовнішні та внутрішні. Серед основних зовнішніх чинників виділяють такі, що пов'язані з дослідженням частки ринку, конкурентних позицій, специфічних властивостей ринків, потенційних ризиків. Внутрішніми чинниками є обсяги виробництва, частка валового регіонального продукту у ВВП країни, масштаби ЗЕД, галузева специфіка регіону. При розробленні стратегії важливо ідентифікувати сприятливі та негативні чинники.

Важливим засобом аналітичної підтримки розроблення стратегії ЗЕД регіону є SWOT-аналіз [8], який дозволяє необхідну інформацію щодо зовнішнього та внутрішнього середовища. На даний час цей метод повсюдно застосовується в якості універсального інструменту аналітичної підтримки при розробленні стратегічних рішень для широкого спектру економічної діяльності. SWOT-аналіз передбачає поділ чинників і явищ зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств регіону за чотирма категоріями: сильні і слабкі сторони, можливості, загрози. Методика SWOT-аналізу є досить ефективним інструментом, оскільки дозволяє здійснити ґрунтовний та об'єктивний аналіз, подає інформацію у зручному систематизованому вигляді, що сприяє відображенню реальної картини того, що відбувається. В ході проведення SWOT-аналізу початково виявляються слабкі й сильні сторони ЗЕД підприємства, які пов'язані з чинниками, що сприяють або перешкоджають діяльності підприємств регіону. Наступним етапом є ідентифікація можливостей та загроз, що характеризуються чинниками зовнішнього оточення, які сприяють або перешкоджають розвитку підприємств та їх ефективній діяльності. Він передбачає оцінювання надійності постачальників, можливості конкурентів, поведінку та споживачів, а також зіставлення пропонованих підприємствами регіону та конкуруючими

підприємствами товарів з метою виявлення їх життєвого циклу. Такий аналіз зазвичай є більш складним, оскільки вимагає більше часу на отримання необхідних даних і, відповідно, опрацювання більшого обсягу інформації.

Виявлені характеристики подаються у вигляді чотириклітинної таблиці (SWOT-матриці). Її аналіз дозволяє виявити сильні сторони діяльності підприємств регіону, які мають бути трансформовані у конкурентні переваги і будуть виступати підґрунтям для розроблення регіональної стратегії ЗЕД. Аналіз слабких сторін дозволяє виявити внутрішні загрози, які роблять підприємства регіону вразливими у конкурентній боротьбі. Стратегія має передбачати заходи для упередження та нейтралізації таких загроз, або зниження їх впливу на досягнення цілей стратегії. Аналіз можливостей фактично асоціюється з наявним потенціалом регіону щодо провадження ЗЕД. Виявлені загрози відображають деструктивний вплив зовнішнього середовища, які можуть негативно вплинути не лише досягнення цілей ЗЕД, але й на рівень економічної безпеки регіону в цілому [22].

Комбінацію «слабкі сторони – можливості» доцільно використати для розроблення заходів, спрямованих на внутрішні перетворення. Відповідна стратегія повинна бути орієнтована на подолання наявних слабких сторін. Комбінація «сильні сторони – загрози» може бути використана для відображення стратегічних переваг та упередження потенційних загроз і ризиків при розробленні стратегії поведінки на зовнішніх ринках. Комбінація «слабкі сторони – загрози» відображає обмеження стратегічного розвитку.

Іншим методом ситуаційного аналізу побудова матриці стратегічного становища і оцінки дій (SPACE). Він ґрунтується на аналізі 4 груп факторів: IS – фактори промислового потенціалу, FS – фактори фінансового потенціалу, ES – фактори стабільності середовища, CA – фактори, що відображають конкурентні переваги [22]. При цьому до матриці включаються фактори як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Їх сукупне оцінювання дозволяє встановити стратегічне становище підприємств регіону та обрати відповідний ситуації напрямок діяльності.

За допомогою матриці стратегічного становища визначається найбільш вигідний стратегічний напрямок ЗЕД. Аналіз цієї матриці також надає інформацію для оцінювання привабливості сфери бізнесу і здатності підприємств регіону бути конкурентоспроможними.

Ще одним інструментом аналізу зовнішнього середовища функціонування підприємств регіону є PEST-аналіз, який ґрунтується на дослідженні політичних, економічних, соціальних і технологічних чинників. Його результати сприяють більш глибокому розумінню впливу зовнішнього середовища на реалізацію регіональної стратегії ЗЕД [43].

Альтернативою до технології PEST-аналізу виступає модель «макрооточення». В ній зовнішнє середовище розглядається не лише як сукупність економічних, політичних, соціальних і технологічних чинників, але й в контексті їх взаємозв'язку [22]. Дослідження виділених груп чинників дозволяє більш детальне вивчення макроекономічного оточення підприємств регіону, встановлення наявних можливостей організації ЗЕД та виборі відповідних конкурентних стратегій.

Основною відмінністю SWOT-аналізу від PEST-аналізу є те, що SWOT-аналіз спрямований на дослідження стану підприємств регіону відносно конкурентів. PEST-аналіз орієнтований на аналіз ринку. Використання обох наведених методів сприятиме більш повному дослідженню внутрішнього і зовнішнього середовища, і відповідно, більш об'ємного масиву інформації для формування стратегії ЗЕД.

Важливим джерелом інформації є інструментарій маркетингових досліджень, який дозволяє виявити споживчі переваги стосовно спектру пропонованих товарів та здійснити їх зіставлення з аналогічними товарами конкурентів. Для оцінювання привабливості ЗЕД доцільно провести матричний аналіз, результати якого подаються у таких формах:

При проведенні матричного аналізу ЗЕД підприємства найчастіше використовуються такі матриці:

- матриця BCG, яка відображає темпи зростання та частку ринку [25];

- матриця GE , яка призначена для зіставлення позицій привабливості ринку та конкурентоспроможності [24];
- матриця ADL/LC, яка може бути використана для відображення відносного положення на ринку [10];
- матриця Shell/DPM, яка дозволяє оцінити привабливість ресурсоємних підприємств регіону в залежності від їх конкурентоспроможності [26].

Результатом аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємств регіону є розроблення сукупності які виступають підґрунтям для розроблення стратегії ЗЕД регіону.

Додатковими джерелами інформації можуть виступати дані міжнародних баз даних. Для структурування даних в єдиний масив доцільно використати відповідне програмне забезпечення. В роботі [19] запропонований механізм формування інформаційного забезпечення ЗЕД , який представлений на рисунку 1.3. Він з певною адаптацією може бути використаний і на регіональному рівні.

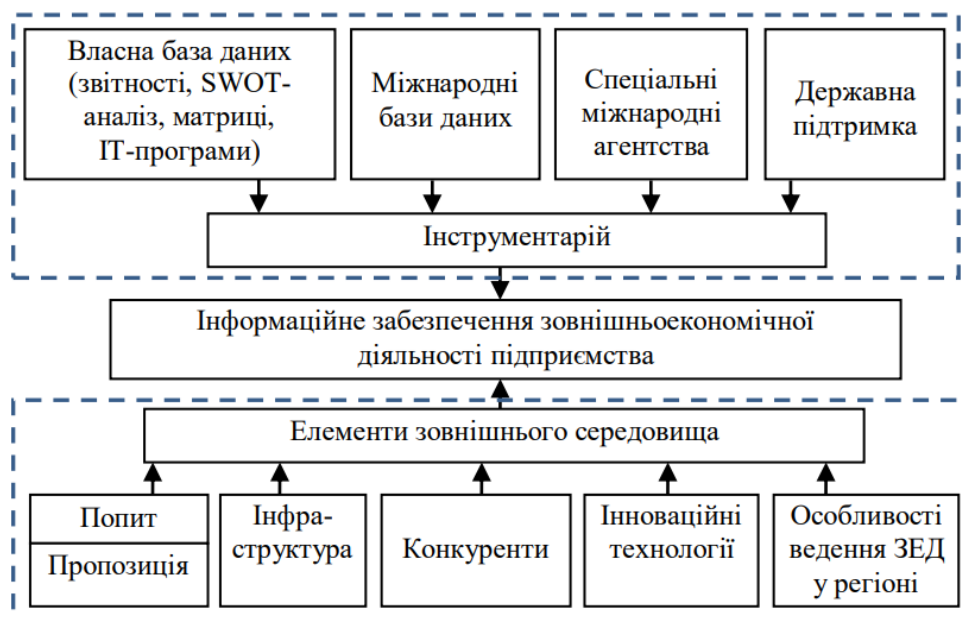

Рисунок 1.3 –Механізм формування інформаційного забезпечення ЗЕД [19]

В цій же роботі представлена модель структуризації інформаційного простору у сфері ЗЕД (рисунок 1.4).

Рисунок 1.4 – Модель структуризації інформаційного простору у сфері ЗЕД

[19]

Використання відповідного програмного забезпечення для опрацювання даних і здійснення комплексу розрахунків, сприяє виявленню динамічних характеристик отриманих кількісних фінансових й економічних показників. За такими результатами є можливість побудови рейтингових оцінок та розрахунку прогнозів, що дозволяє оцінити рівень і якість ухвалених стратегічних рішень розвитку ЗЕД регіону.

Реалізації стратегії ЗЕД регіону ґрунтується на побудові відповідного механізму управління. Ми підтримуємо думку О. З. Зелінської [13], що такий механізм являє собою «багаторівневе утворення та впорядкований процес

взаємодії елементів, має функціонувати на основі цілей та інтересів усіх учасників ЗЕД, чіткому інформаційному та інтелектуальному забезпеченні ЗЕД та розвиненому інфраструктурному забезпеченні реалізації ЗЕД». Структурно він являє собою сукупність взаємопов'язаних інструментів та методів економічного, організаційного, адміністративного впливу на процедури побудови зовнішньоекономічних зв'язків за допомогою різноманітних форм міжнародного співробітництва, які передбачають щільну взаємодію органів влади, територіальних громад, підприємств регіону в напрямку ефективної реалізації потенціалу ЗЕД з метою досягнення цілей соціально-економічного розвитку регіону.

Розробка та реалізація механізму управління ЗЕД регіону має ґрунтуватись на розбудові інфраструктури для ефективного здійснення ЗЕД, удосконалення комунікаційної та транспортної інфраструктури, розвитку міжнародного співробітництва.

Зовнішню оболонку механізму становлять суб'єкти ЗЕД, чинники зовнішнього середовища, що обумовлюють його дію. Роль суб'єктів механізму управління ЗЕД регіону полягає в ефективній реалізації стратегії ЗЕД регіону. Вони умовно поділяються на керуючі та підпорядковані. Перші представлені органами державної та місцевої влади. Вони відповідальні за розроблення та реалізацію напрямів ЗЕД регіону. Підпорядкованими суб'єктами є бізнес-одиниці регіону, які, відповідно до законодавства, провадять господарську діяльність, пов'язану із зовнішньоекономічними зв'язками. Об'єктами ЗЕД виступають зовнішні ринки товарів та послуг; науково-технічне співробітництво; іноземні капіталовкладення.

Внутрішній контур механізму управління ЗЕД становлять чинники внутрішнього середовища, серед яких виділяють економічні, організаційні, маркетингові, мотиваційні, фінансові. Функціонування внутрішнього контуру механізму управління ЗЕД регіону базується на принципах, дотримання яких є спрямоване на забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Таким чином, інформація щодо провадження ЗЕД у регіоні є стратегічним ресурсом. Вона є підґрунтям розроблення стратегії ЗЕД. Для збору даних необхідно використовувати інструментарій системного аналізу, статистичного та фінансового аналізу, маркетингових та соціологічних досліджень, експертного оцінювання, а також відповідний аналітичний інструментарій опрацювання даних. Він містить методи, методики та технології збору та опрацювання даних щодо зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємств регіону для формування необхідного інформаційного масиву. Важливим інструментом аналітичної обробки даних виступають економіко-математичні методи і моделі, які дозволяють на основі існуючої інформації виявити приховані характеристики ЗЕД регіону, виявити тенденції в зміні показників та оцінити перспективи розвитку ЗЕД. Використання інформаційних технологій дозволяє використати інформаційні ресурси з більшою ефективністю. Застосування механізму інформаційного забезпечення ЗЕД сприятиме покращенню процесів збору, накопичення та аналізу даних.

1.3 Аналіз підходів до оцінювання ЗЕД регіону

ЗЕД регіону є складним і багатограним процесом, в якому беруть різні суб'єкти господарської діяльності. Як зазначалось раніше, розроблення стратегії ЗЕД неможливе без наявності аналітичної інформації щодо умов діяльності та чинників впливу на діяльність підприємств регіону. Тому актуальним є дослідження методичних аспектів аналізу необхідних даних щодо діяльності підприємств регіону у процесі управління ЗЕД. При визначенні пріоритетів розвитку ЗЕД регіону також необхідно застосувати інструментарій економіко-математичного моделювання.

Управління ЗЕД регіону ґрунтується на базових функціях менеджменту: планування, організації, мотивації, контролю та регулювання. Ми

погоджуємося з думкою З. С. Жосимової [16, с. 120], що менеджмент ЗЕД має передбачати аналіз, оцінювання, моделювання та прогнозування сценаріїв розвитку з метою розроблення стратегії діяльності на зовнішніх ринках..

Ми підтримуємо думку Г. Гринишин щодо того, що методика аналізу ЗЕД є системним, комплексним дослідженням вихідних даних з подальшим оцінюванням впливу чинників на результати ЗЕД з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків [4].

Традиційно серед показників, за якими кількісно та якісно характеризується стан зовнішніх економічних зв'язків у регіоні, є показники результативності, а саме: експорт, імпорт і зовнішньоторговельний оборот. Для можливості зіставлення таких показників, їх в розрахунках використовують перерахованими на душу населення. Ця думка відображена і в дослідженні О. З. Зелінської [12], яка для оцінювання ефективності ЗЕД виділяє дві групи показників: узагальнюючі та показники окремих напрямків діяльності. На її думку, більш поширеними є показники ефективності торгівлі. В такому випадку оцінювання ефективності зовнішньої торгівлі здійснюється за допомогою як абсолютних, так і відносних показників. Серед основних абсолютних показників виділяються обсяги експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту, зовнішньоекономічне сальдо. На їх основі визначаються найважливіші відносні показники, насамперед це експортна квота, імпортна квота та коефіцієнт зовнішньоторговельного оборот [12, с. 69]. Авторкою запропонована методика діагностики ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва, яка представлена на рисунку 1.5.

На думку О. Гребельника, для аналізу стану ЗЕД регіону можна використати й інші показники, зокрема, сумарну вартість зовнішнього торговельного обороту і вартість транзитних товарів; обсяг чистого зовнішнього торговельного обороту, обсяги реекспорту та реімпорту [3]. Проте складність їх використання пов'язана з доступом до актуальних даних.

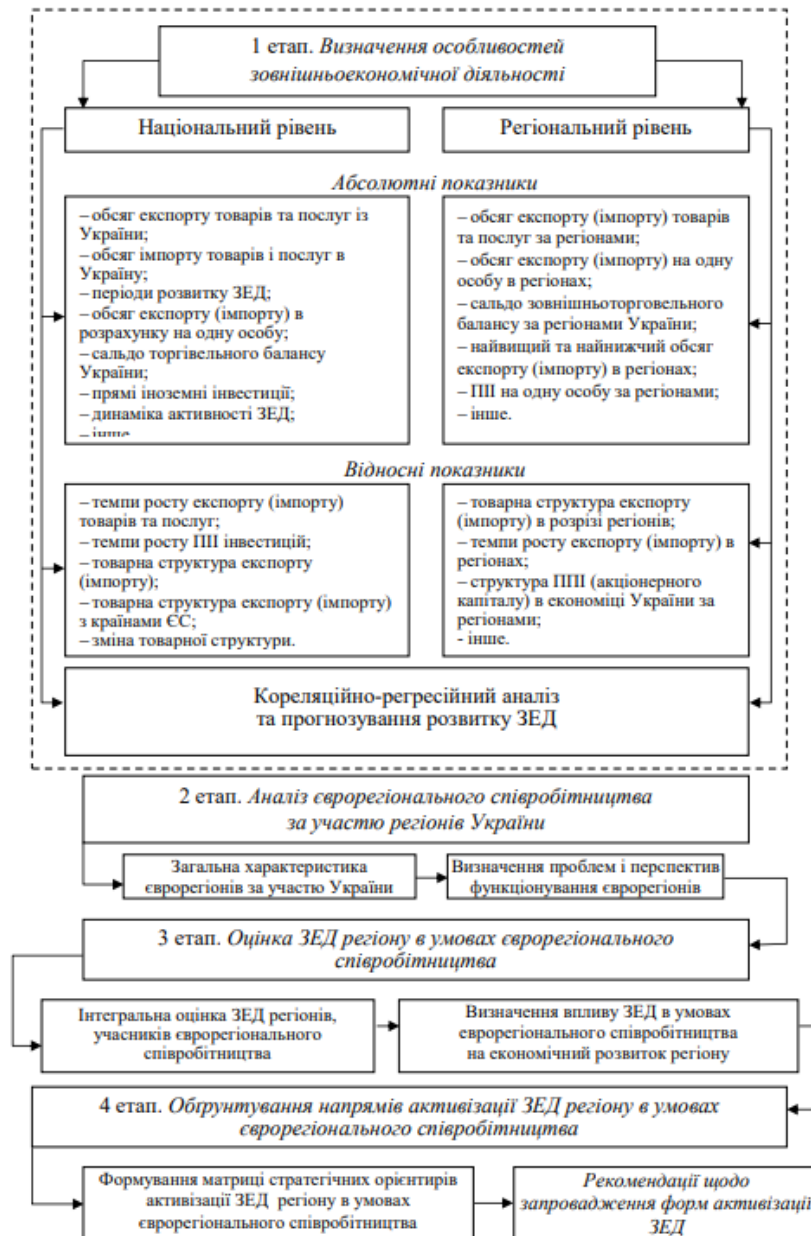

Рисунок 1.5 – Методика діагностики ЗЕД регіону в умовах єврорегіонального співробітництва

В роботі [18, с. 174] для поглибленої аналітики аналізу ефективності ЗЕД запропонований індексний метод, а саме співвідношення індексів зовнішньоторговельного обороту та ВВП.

В статті О. Г. Мельник зі співавторами [27] запропоновано класифікувати показники оцінювання результативності управління ЗЕД за чотирма категоріями, що представлено в таблиці 1.1

Таблиця 1.1 – Основні групи показників для здійснення оцінювання результативності управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах [27]

Група показників	Показники
Абсолютні	обсяг експорту; обсяг імпорту; обсяг накладних витрат на виконання зовнішньоторговельних контрактів; кількість та сума отриманих рекламацій у зовнішньоторговельних контрактів; кількість задоволених рекламацій
Відносні	індекси динаміки експорту та імпорту за вартістю, за фізичним обсягом, за ціною, за кількістю та за структурою; коефіцієнти виконання зобов'язань з експорту та імпорту за вартістю, за фізичним обсягом, за ціною; середня тривалість обороту експортно-імпортних операцій; коефіцієнт віддачі коштів експортно-імпортних операцій
Структури	товарна структура ЗЕД; географічна структура ЗЕД; структура накладних витрат ЗЕД
Ефективності	валютна ефективність експорту/імпорту; абсолютна ефективність експорту/імпорту; економічний ефект від експорту/імпорту; ефективність реалізації експортної продукції на внутрішньому ринку; ефективність придбання та використання імпортного обладнання; ефективність придбання та продажу ліцензій

Слід відзначити, ці показники можна трансформувати у відповідні вимірники для оцінювання ЗЕД на регіональному рівні. Слід відзначити, що для окремих показників може виникнути складність отримання релевантних даних, особливо у випадку вирішення завдання зіставлення регіонів за

розрахованими характеристиками. Це пов'язано з тим, що деякі показники можуть становити комерційну таємницю і тому не бути доступними.

Одним з найбільш поширених підходів до аналізу тенденцій у зміні показників, що характеризують ЗЕД, є застосування відносних показників динаміки, зокрема, середнього темпу зростання, середнього абсолютного приросту. Однак зауважимо, що такий підхід має суттєвий недолік – його можна застосовувати лише при наявності чітко вираженої тенденції в зміні аналізованих показників, тому що фактично характеристики динаміки розраховуються за крайніми точками. У випадку істотної мінливості відповідного динамічного ряду ця характеристика врахована не буде. Ще однією вимогою є наявність відносно невеликої кількості значень динамічного ряду.

Одним показників, що дозволяє оцінити рівень внутрішньогалузевої торгівлі на регіональних ринках, є показник Грубеля-Ллойда [15], який розраховується за формулою:

$$I_{B_x} = 1 - \frac{|X_x - M_x|}{X_x + M_x}, \quad (1.1)$$

де I_{B_x} – показник Грубеля-Ллойда;

X_x – сукупний експорт товару x ;

M_x – сукупний імпорт товару x .

Близькість до нуля значення цього індексу свідчить про однобічність участі регіону у зовнішній торгівлі, спеціалізуючись або на експорті, або на імпорті досліджуваного товару (товарної групи).

Наближення значення індексу до одиниці свідчить про двосторонні потоки товарів, тобто наявність і експорту, і імпорту. Отже, для досліджуваного товару є можливим посилення взаємодії між учасниками ринку.

На наступному етапі постає проблема кількісної оцінки параметрів, які впливають на формування нових умов управління ЗЕД.

Іншим підходом оцінювання ЗЕД є використання індексу Лаффея-Херцога [15] між вагою кожного товару в структурі зовнішньої торгівлі і його зовнішнім сальдо:

$$g_x = \frac{x_x + m_x}{X + M}, \quad (1.2)$$

де g_x – частка x -го товару у зовнішньому товарообігу регіону;

x_x – обсяг експорту x -го товару в регіоні;

m_x – обсяг імпорту x -го товару в регіоні;

X – сукупний обсяг експорту регіону;

M – сукупний обсяг імпорту регіону.

Даний показник можна застосувати для оцінювання конкурентоспроможності регіону, якщо побудувати його сукупне (сумарне) значення за всіма групами товарів, за якими провадиться ЗЕД регіону. Для зіставлення показників зовнішнє сальдо кожного товару потрібно скоригувати з урахуванням його частки в зовнішньому товарообігу регіону торговому обігу.

В статті [41] для оцінювання експортних операцій запропоновано використовувати показники рентабельності експорту та загальної ефективності експорту, які розраховуються за формулами:

$$R_e = \frac{I_e}{P_e}, \quad (1.3)$$

де R_e – показник рентабельності експорту;

I_e – чистий дохід від експортних операцій;

P_e – прибуток від експортних операцій;

$$E = \frac{I_e}{AX_e}, \quad (1.4)$$

де E – показник ефективності експорту;

AX_e – затрати на експорт.

За аналогічними формулами можна розрахувати відповідні показники для імпорту. При цьому відзначимо, що про ефективність імпорту можна говорити тоді, коли витрати на імпорт не перевищують витрат на придбання таких же або аналогічних товарів на внутрішньому ринку.

В роботах [1, 27, 29, 42] наведена ціла низка різноманітних індексів, за якими можна розрахувати оцінки ефективності ЗЕД. В статті [27] представлена сукупність показників орієнтована на оцінювання імпорту, однак вона також досить легко адаптується і для оцінювання експортних операцій. Показники згруповані за категоріями, і для кожної категорії авторами наведені прикладні аспекти їх використання.

Ефективність ЗЕД можна оцінити за показниками експортної конкурентоспроможності. Вона є складовою загальної конкурентоспроможності і залежить від багатьох чинників, зокрема, обсягу експорту, якості експортних товарів, ступеня охоплення ринку. В дослідженні [17] представлений модифікований індекс експортної конкурентоспроможності товарів, який можна застосувати для оцінювання конкурентоспроможності ЗЕД на регіональному ринку. Він розраховується за формулою:

$$RCA = \frac{x_i}{x_i^{kp}} \cdot \frac{X}{X_i^{kp}}, \quad (1.5)$$

де x_i – обсяг експорту товарів в регіоні;

x_i^{kp} – експорт товарів обраної товарної групи;

X – загальний експорт країни ;

X_i^{kp} – експорт товарів обраної товарної групи в масштабах країни;

Цей показник дає змогу оцінити конкурентні переваги експорту підприємств за регіонами за певними групами товарів .

Іншим показником експортної конкурентоспроможності виступає індекс «виявленої порівняльної переваги» (RCA). Він розраховується шляхом зіставлення торгових показників певної галузі з середньосвітовими значеннями в цій галузі [44]. Відповідна формула має вигляд:

$$RCA = \frac{x_i}{X} \cdot \frac{x_{wi}}{X_w}, \quad (1.6)$$

де x_i – обсяг експорту i -того товару з країни;

x_{wi} – обсяг світового експорту i -того товару;

X_w – загальний обсяг світового експорту.

Якщо індекс RCA більше одиниці, то вважається, що країна володіє конкурентною перевагою у виробництві i -тої товарної групи. Чим більшим є значення індексу, тим вищою є конкурентна перевага експортера. У випадку, коли значення індексу менше за одиницю, то експорт відповідного товару володіє низькою конкурентоспроможністю. Даний індекс може бути використаний для кластеризації підприємств з метою їх розподілу на групи зі схожими рівнями виявлених переваг.

Для оцінювання позиціонування підприємства на зовнішньому ринку можна використати індекс експортної конкурентоспроможності підприємства на ринку [17]. Він розраховується за формулою:

$$XCI = \frac{x_{ij}}{m_{ik}} \cdot \frac{X_j}{M_k}, \quad (1.6)$$

де x_{ij} – обсяг експорту i -того товару j -того підприємства;

X_j – загальний обсяг реалізації всієї продукції i -того підприємства (як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках);

m_{kj} – обсяг імпорту i -того товару на k -тий ринок;

M_k – загальний обсяг імпорту на k -тому ринку.

Даний індекс відображає можливості підприємства до завоювання частки на досліджуваному ринку. Складність розрахунку цього показника визначається отриманням необхідних даних, оскільки зазвичай вони являють комерційну таємницю і тому не знаходяться у відкритому доступі.

Хоча наведені показники використовуються на рівні окремих підприємств, вони також можуть бути адаптовані для оцінювання експортної конкурентоспроможності всіх підприємств регіону, які експортують певний товар (групу товарів) або працюють на певних зовнішніх ринках.

Для комплексного урахування складових досліджуваного феномена досить поширеним є підхід, який ґрунтується на технології інтегрального оцінювання. Основна ідея даного підходу полягає в тому, щоб звести сукупність вихідних показників до єдиного числового вимірювача, який дозволить сформулювати висновки стосовно досліджуваної сукупності об'єктів в контексті поставленого завдання. Такий підхід можна застосувати і для оцінювання ЗЕД. В статті [33] такий підхід застосовується для оцінювання експортного потенціалу регіону. З цією метою авторами використана комбінація методу відстаней і методу мультиплікативної згортки. Ми поділяємо думку, висловлену в статті, що даний підхід може бути розширений «...для визначення критичних з точки зору забезпечення економічної, соціальної та екологічної безпеки порогових значень показників експорту й імпорту окремих товарних груп і видів продукції, системне перевищення значень яких за інших однакових умов може призвести до скорочення потенціалу розвитку як цілих регіонів, так і окремих територіальних систем у їх складі» [33, с. 330].

В дослідженні [17] інтегральний показник використаний для оцінювання ефективності ЗЕД на рівні окремих підприємств. Автором запропоновано його

побудову на основі лінійної зваженої згортки,. В роботі також представлена практична апробація запропонованого підходу, що проілюструвало його дієвість.

О. З. Зелінська [12] запропонувала власну інтерпретацію методу інтегрального оцінювання шляхом побудови інтегрального показника на основі показників обсягу залучених прямих іноземних інвестицій, загального експорту та імпорту. Для зіставності вихідних показників автором запропоновано їх використання у розрахунку на одну особу. Результуючий показник побудований шляхом розрахунку середньої квадратичної від трьох відібраних складових.

В статті І. Мілько та Т. Денисової [28] наведено застосування інтегрального показника для розрахунку рівня менеджменту безпеки ЗЕД підприємства. Авторами також побудовано шкалу для визначення рівнів безпеки та наведена практична апробація запропонованого підходу. Отримані результати можуть бути використані для формування стратегії розвитку ЗЕД суб'єкта господарювання.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що існує досить велика кількість різноманітних підходів для оцінювання ЗЕД. Найбільш поширеним є розрахунок різноманітних індексів, в залежності від напрямку оцінювання складової ЗЕД. Серед універсальних методів варто відзначити технологію комплексного інтегрального оцінювання, яка може бути застосована до досить широкого кола задач оцінювання як ЗЕД в цілому, так і окремих її складових.

Хоча деякі з розглянутих підходів у першоджерелах запропоновані для макро-, або мікрорівня, всі ці підходи досить просто адаптуються для оцінювання ЗЕД на регіональному рівні.

2 АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Характеристика показників зовнішньої торгівлі України

Зовнішня торгівля відіграє важливу роль у рівноважному економічному розвитку країни, оскільки є джерелом валютних надходжень до бюджету, створює матеріальну основу відносин з іншими країнами, сприяє інтеграції країни до світового співтовариства. Характерною особливістю розвитку вітчизняної економіки в останні роки була висока залежність від зовнішньоекономічних зв'язків. Негативним фактором також були низькі показники конкурентоспроможності експортних товарів.

Ми погоджуємось з думкою авторів роботи [7, с. 102], що «метою системи управління ЗЕД є максимізація прибутку в довгостроковій перспективі за рахунок ефективної участі в міжнародному підприємстві, що можливе за умов постійного розвитку та адаптації до динамічного зовнішнього середовища, зокрема особливостей ринків приймаючих країн і рівня конкуренції на них». Одним з аспектів успішного досягнення цієї мети є аналіз показників ЗЕД, дослідження впливу факторів на розвиток ЗЕД, визначення перспектив розвитку зовнішньої торгівлі як сегмента вітчизняної економіки.

Як зазначає М. Ю. Пилота [32, с. 1], «потреба у статистичному підході до аналізу змін обсягів зовнішньої торгівлі обумовлена тим, що вона відбувається під комплексним впливом багатьох систематичних та випадкових факторів. Застосування статистичного підходу дозволяє зіставити значення індивідуальних і узагальнюючих показників стану та розвитку зовнішньої торгівлі України, оцінити міру змін, зв'язків і взаємозалежностей, а отже, простежити та проаналізувати закономірний зв'язок кількісної та якісної сторін розвитку досліджуваного явища».

Проведемо аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності України за період з 2017 року по 2021 рік. Інформаційною базою для цього є матеріали держаної служби статистики України [6], Національного банку України [31], Міністерства розвитку громад та територій України [30], Міністерства економіки України [20], публікації вітчизняних науковців, власні дослідження.

Розглянемо статистичні дані по загальному обсягу експорту та імпорту, таблиця 2.1. Для цього скористаємось даними Національного банку України.

Таблиця 2.1 – Загальні показники експорту та імпорту

Рік	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Експорт, млн дол США	53944	59177	63556	60707	81504
Темп росту, відсотків	-	110	107	96	134
Імпорт, млн дол США	62688	70555	76067	63085	84175
Темп росту, відсотків	-	113	108	83	133
Сальдо, млн дол США	-8744,0	-11378,0	-12511,0	-2378,0	-2671,0

З аналізу даних представленої таблиці можна зробити висновок, що обсяги зовнішньої торгівлі, загалом зростали, причому особливо відчутним це було у 2021 році. Зменшення темпів зовнішньоекономічної діяльності мало місце у 202 році, що пов'язано з карантинними обмеженнями, викликаними пандемією Covid-19. Однак слід констатувати перевищення значення величини імпорту над експортом, що призвело до негативного значення сальдо зовнішньої торгівлі. Зіставлення значень обсягів експорту, імпорту та сальдо впродовж досліджуваного періоду представлено на рисунку 2.1.

Війна, розв'язана росією на початку 2022 року здійснила істотний негативний вплив на міжнародну торгівлю України. За даними Міністерства економіки України, в березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт – більш, ніж втричі. Особливо постраждав вивіз металів та сільськогосподарської продукції, в той же час обсяг експорту низки товарів з глибокою переробкою практично не змінився порівняно з довоєнним

часом [34]. В той же час за окремими позиціями товарів з глибокою переробкою обсяг експорту лишився на рівні лютого, зокрема, для кабельної продукції, облицювальних листів з дерева.

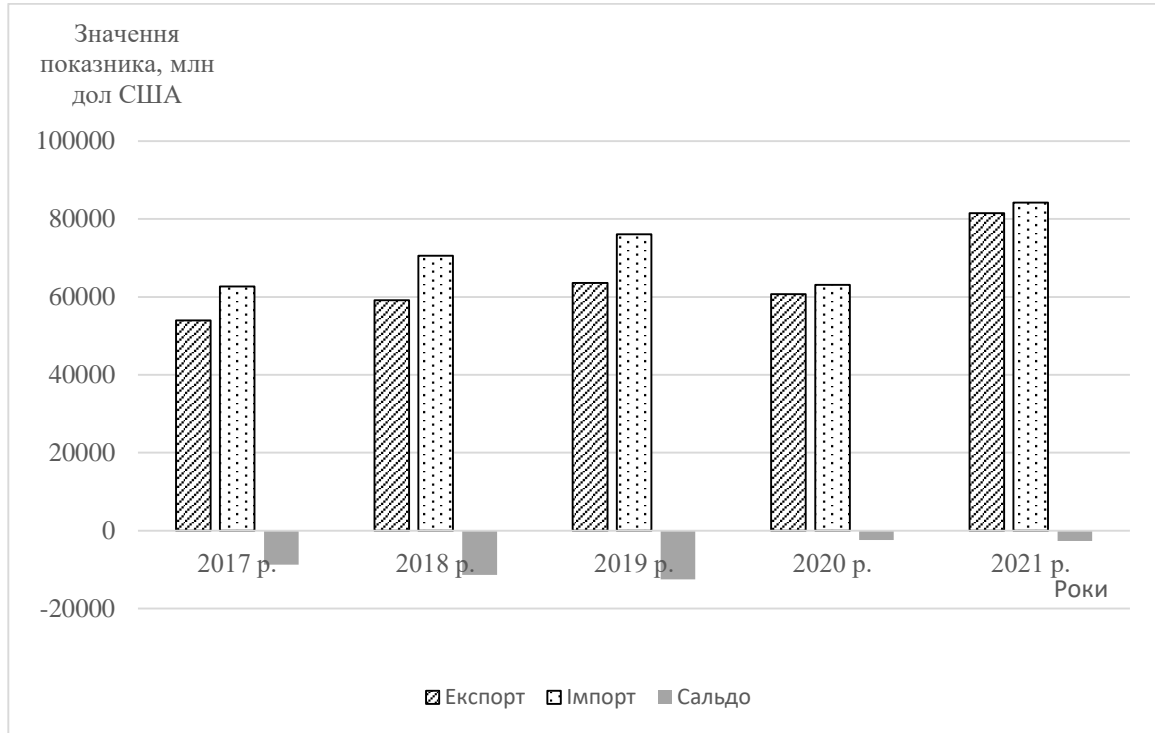

Рисунок 2.1 – Зіставлення значень обсягів експорту, імпорту та сальдо

Розглянемо динаміку імпортно-експортних операцій в розрізі складових, а саме товарів і послуг, таблиці 2.2, 2.3.

Таблиця 2.2 – Показники зовнішньої торгівлі товарами

Рік	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Експорт, млн дол США	39701	43341	46091	45143	63113
Темп росту, відсотків	-	109	106	98	140
Імпорт, млн дол США	49364	56055	60352	51921	69755
Темп росту, відсотків	-	114	108	86	134
Сальдо	-9663,0	-12714,0	-14261,0	-6778,0	-6642,0

Таблиця 2.3 – Показники експорту та імпорту послуг

Рік	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Експорт, млн дол США	14243	15836	17465	15564	18391
Темп росту, відсотків	-	111	110	89	118
Імпорт, млн дол США	13324	14500	15715	11164	14420
Темп росту, відсотків	-	109	108	71	129
Сальдо	919,0	1336,0	1750,0	4400,0	3971,0

Аналіз представлених даних показує, що в структурі експортно-імпортних операцій переважає торгівля товарами. Зокрема, у 2021 році її частка становила 77 % для експорту і 83 % для імпорту (рисунки 2.2, 2.3)

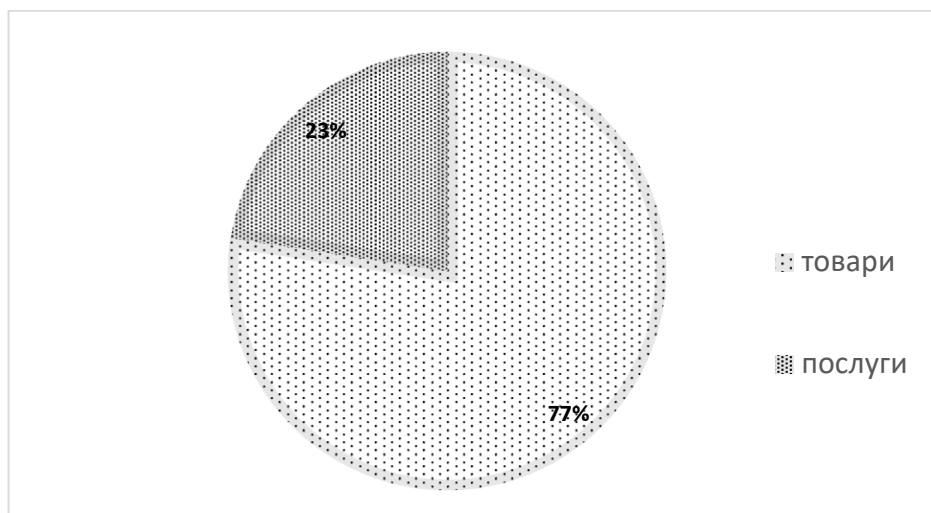

Рисунок 2.2 – Структура експорту у 2021 році

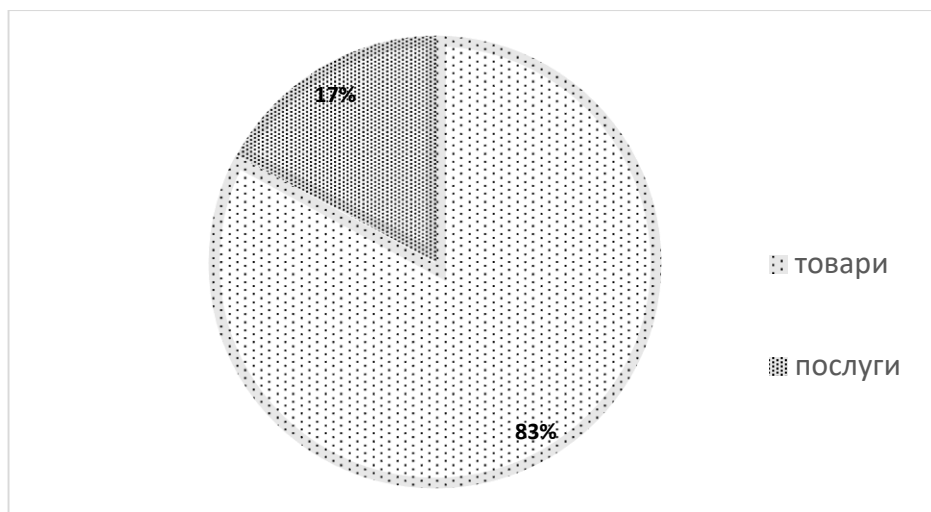

Рисунок 2.3 – Структура імпорту у 2021 році

Тенденції зміни показників мають таку ж динаміку, як і загальні показники експорту та імпорту. Також відзначимо, що експорт послуг переважає на імпортом, що зумовило додатне значення сальдо для цього показника. Однак, враховуючи незначну частку торгівлі послугами, на загальне значення сальдо це істотно не вплинуло.

Аналіз товарної структури експорту показує (таблиця 2.4), що в основну торговельні операції здійснюються продовольчими товарами та чорними й кольоровими металами та виробами з них. Сумарно частка цих груп товарів становила близько 70 %. Це відповідає спеціалізації нашої країни, в якій досить розвиненими є саме металургійний і аграрний сектори. Структура експорту у 2021 році відображена на рисунку 2.4. і є типовою для досліджуваного періоду.

Таблиця 2.4 – Динаміка і структура товарної структури експорту

Найменування груп товарів	Значення показників, млн дол США									
	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	17739	45 %	18594	43 %	22123	48 %	22161	49 %	27687	44 %
Мінеральні продукти	3517	9 %	3883	9 %	4405	10 %	4963	11 %	7876	12 %
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2052	5 %	2381	5 %	2171	5 %	2308	5 %	3174	5 %
Деревина та вироби з неї	1647	4 %	1965	5 %	1780	4 %	1758	4 %	2491	4 %
Промислові вироби	575	1 %	649	1 %	697	2 %	722	2 %	946	1 %
Чорні й кольорові метали та вироби з них	9890	25 %	11402	26 %	9994	22 %	8782	19 %	15719	25 %
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	2862	7 %	3002	7 %	3426	7 %	3390	8 %	3817	6 %
Різне	1419	4 %	1465	3 %	1495	3 %	1059	2 %	1403	2 %

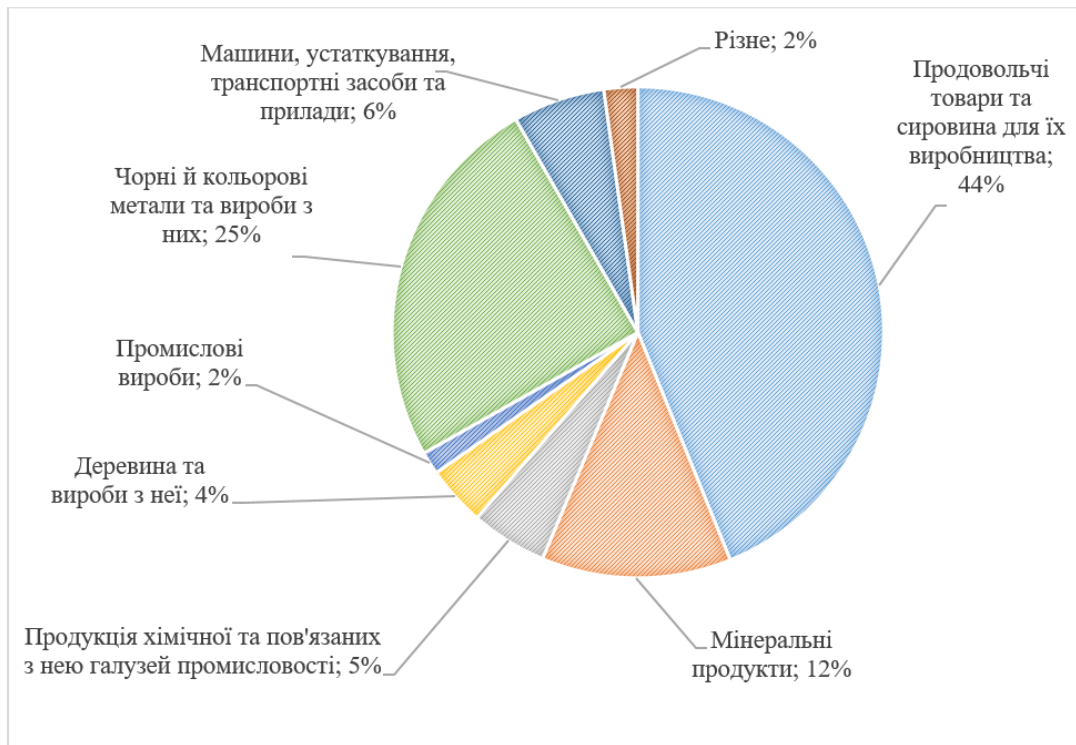

Рисунок 2.4 – Структура експорту за групами товарів у 2021 році

У 2022 році ситуація різко погіршилася. За словами Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки України Ю. Свириденко, «...ворог цілеспрямовано підриває економіку нашої держави шляхом блокування вітчизняного експорту. Традиційним шляхом вивозу експортних товарів були порти Чорного моря, які сьогодні заблоковані росією. До того ж окупанти атакують металургійні підприємства та сільськогосподарську інфраструктуру, щоб завадити відновленню наших можливостей у майбутньому. Все це загрожує не лише Україні, але усьому світові, адже наша держава була гарантом продовольчої безпеки в низці країн Африки та Близького Сходу» [34].

Розглянемо структуру імпорту за групами товарів. Вихідні дані для аналізу наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Динаміка і структура товарної структури імпорту

Найменування груп товарів	Значення показників, млн дол США									
	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка	Значення	Частка
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	4267	9 %	5020	9 %	5696	9 %	6465	12 %	7667	11 %
Мінеральні продукти	11973	24 %	13587	24 %	12638	21 %	7897	15 %	13999	20 %
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	9576	19 %	10438	19 %	10872	18 %	10669	21 %	14393	21 %
Деревина та вироби з неї	1147	2 %	1322	2 %	1253	2 %	1347	3 %	1485	2 %
Промислові вироби	2127	4 %	2575	5 %	3108	5 %	3008	6 %	3671	5 %
Чорні й кольорові метали та вироби з них	2878	6 %	3431	6 %	3516	6 %	3008	6 %	4222	6 %
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	13569	27 %	15992	29 %	19361	32 %	17408	34 %	21845	31 %
Різне	3827	8 %	3690	7 %	3908	6 %	2119	4 %	2473	4 %

З таблиці 2.5 випливає, що Україна найбільше імпортує продовольчі товари та сировину для їх виробництва (близько 10 % загального обсягу імпорту), мінеральні продукти (близько 20 %), продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (близько 20 %), машини, устаткування, транспортні засоби та прилади (в межах 30 %). Загалом імпорт цих груп товарів складає близько 80% загального обсягу імпорту. Відзначимо, що значна частка імпорту орієнтована на підтримку галузей економіки, які є експортоорієнтованими, а саме: металургійної галузі та сільського господарства. Структура імпорту у 2021 році представлена на рисунку 2.5. Відзначимо, що вона істотно не змінювалась впродовж досліджуваного періоду часу

Рисунок 2.5 – Структура імпорту за групами товарів у 2021 році

За даними Державної служби статистики України, наша країна провадить зовнішньоекономічну діяльність з більш, ніж 170 країнами світу. Інформація про десять країн, з якими Україна має найвищі показники експорту та імпорту, наведена в таблицях 2.6 та 2.7 відповідно. Можна відзначити, що найбільша частка експорту припадає на Китай, причому ця частка зросла з 2017 року майже у чотири рази. Найбільшими темпи зростання були у 2020 та 2021 році. Також більше, ніж удвічі, зросли обсяги експорту з Польщею та Німеччиною. Для інших аналізованих країн також мало місце зростання обсягів експорту, хоча і не настільки значуще. Для Китаю, Польщі та США частка експорту загалом зростала, натомість для Індії, Єгипту, Іспанії вона поступово зменшувалась. Отже, вітчизняний експорт орієнтований більше на країни з розвинутою економікою, а серед відображених в таблиці 2.6 країн

більшість є представниками Євросоюзу, що свідчить також про посилення європейського вектору розвитку України.

Аналіз показників імпорту за країнами показує, що найвищий обсяг імпорتنих операцій мав місце з Китаєм. Також високі значення імпорту спостерігаються для Польщі, Італії, Індії.

Таблиця 2.6 – Динаміка експорту в розрізі країн світу

Країни	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		Темп росту 2021 р./ 2017 р., відсотків
	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	
Китай	2038	5,2	2200	5,2	3521	7,8	7002	15,6	7886	12,5	386,9
Польща	2037	5,2	2465	5,8	2539	5,6	2518	5,6	4378	7,0	214,9
Туреччина	2485	6,4	2332	5,5	2585	5,7	2383	5,3	4016	6,4	161,6
Італія	2327	6,0	2495	5,9	2286	5,0	1856	4,1	3340	5,3	143,6
Індія	2189	5,6	2164	5,1	1960	4,3	1936	4,3	2482	3,9	113,4
Німеччина	1091	2,8	1526	3,6	1769	3,9	1497	3,3	2278	3,6	208,8
Нідерланди	1541	4,0	1434	3,4	1713	3,8	1619	3,6	2116	3,4	137,3
Єгипет	1831	4,7	1555	3,7	2251	5,0	1615	3,6	1940	3,1	106,0
Іспанія	1243	3,2	1361	3,2	1490	3,3	1241	2,8	1659	2,6	133,5
Сполучені Штати Америки	817	2,1	1092	2,6	955	2,1	966	2,2	1595	2,5	195,4

Таблиця 2.7 – Динаміка імпорту в розрізі країн світу

Країни	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		Темп росту 2021 р./ 2017 р., відсотків
	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	Значення	у відсотках до загальн. обсягу	
Китай	5402	11,6	7297	13,5	8908	15,5	7992	15,5	10476	15,1	193,9
Німеччина	4994	10,7	5514	10,2	5576	9,7	4956	9,6	5890	8,5	117,9
Польща	3009	6,5	3191	5,9	3725	6,5	3815	7,4	4622	6,7	153,6
Сполучені Штати Америки	2479	5,3	2916	5,4	3251	5,6	3033	5,9	3294	4,8	132,9
Туреччина	1210	2,6	1656	3,1	2310	4,0	2371	4,6	3189	4,6	263,5
Італія	1426	3,1	1827	3,4	1910	3,3	1988	3,9	2500	3,6	175,3
Швейцарія	1630	3,5	1595	3,0	1541	2,7	819	1,6	2428	3,5	149,0
Франція	1521	3,3	1437	2,7	1611	2,8	1434	2,8	1730	2,5	113,7
Чехія	771	1,7	924	1,7	1085	1,9	888	1,7	1326	1,9	172,1
Литва	675	1,4	873	1,6	1139	2,0	809	1,6	1281	1,9	189,7

У порівнянні з 2017 роком для Туреччини обсяг імпорту у 2021 році зріс більше, ніж у 2,5 рази. Для Китаю, Литви, Італії, Чехії – майже у 2 рази. Частка

імпорту впродовж досліджуваного періоду зростала для Китаю, Польщі, Туреччини, США, зменшувалась – для Німеччини, Франції. Для решти аналізованих країн часта залишалась приблизно на однаковому рівні.

Структура загального товарообігу у 2021 році з десятьма країнами, для яких значення цього показника є найвищими, наведена на рисунку 2.6.

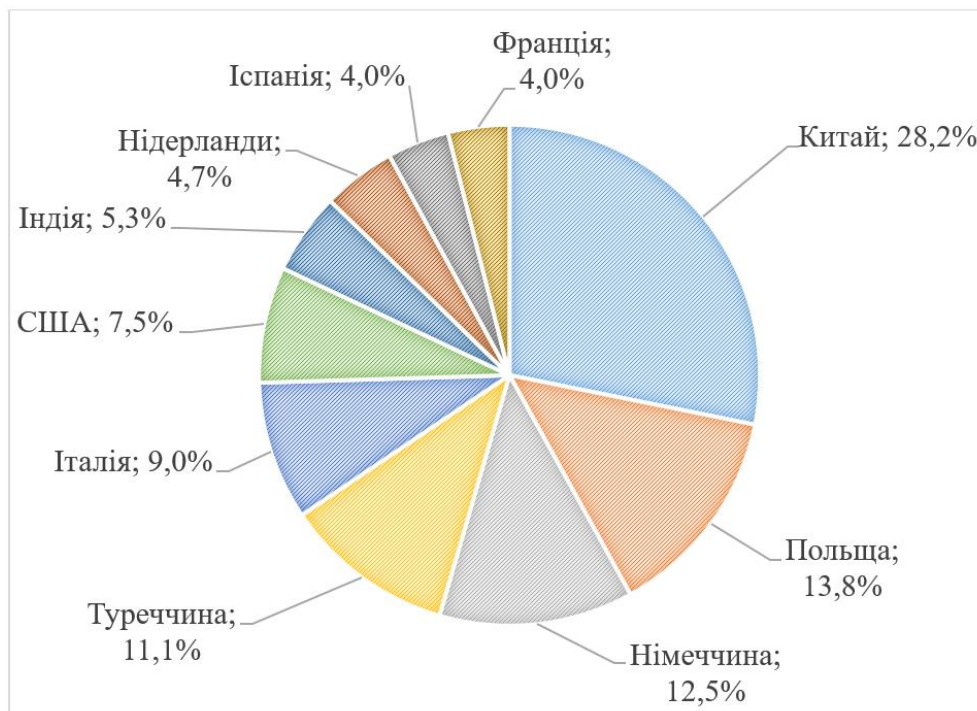

Рисунок 2.6 – Структура загального товарообігу у 2021 році за країнами

Відзначимо, що переважна більшість країн є країнами з розвиненою економікою, і значна частина з них є країнами Європейського союзу.

Аналіз експорту та імпорту з країнами ЄС (таблиця 2.8), показує, що впродовж досліджуваного періоду обсяги експорту та імпорту зростали. Загалом значення цих показників у 2021 році у порівнянні з 2017 роком зросли в 1,5 рази. Слід відзначити, що частка експортних та імпортних операцій в їх загальному обсязі впродовж досліджуваного періоду зростала і у 2021 році становила близько третини. Як і у випадку загальних значень обсягів експорту та імпорту, зовнішньоторговельне сальдо з країнами ЄС і від'ємним.

Таблиця 2.8 – Динаміка експорту та імпорту з країнами ЄС

Країни	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Експорт, млн дол США	14116,2	16314,2	17106,7	15202,1	23856,1
Темп росту, відсотків	-	115,6	104,9	88,9	156,9
Імпорт, млн дол США	18053,8	20261,7	22338,6	21483	26954,2
Частка в загальному обсязі експорту, відсотків	26,2	27,6	26,9	25,0	29,3
Темп росту, відсотків	-	112,2	110,3	96,2	125,5
Частка в загальному обсязі імпорту, відсотків	28,8	28,7	29,4	34,1	32,0
Сальдо, млн дол США	-3937,5	-3947,5	-5231,9	-6280,9	-3098,1

В розрізі експорту за основними групами товарів (таблиця 2.9) мають місце тенденції, що і для загального показника експорту. Найбільша частка належить групам товарів «Продовольчі товари та сировина для їх виробництва» та «Чорні й кольорові метали та вироби з них».

Таблиця 2.9 – Динаміка експорту з країнами ЄС за основними групами товарів

Найменування показника	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва, млн дол США	5445	5893	7014	6121	7655
Частка, відсотків	41	38	44	43	35
Мінеральні продукти, млн дол США	2063	2448	2409	1865	3567
Частка	15	16	15	13	16
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млн дол США	701	902	784	777	1288
Частка, відсотків	5	6	5	6	6
Деревина та вироби з неї, млн дол США	898	1095	1070	1074	1585
Частка, відсотків	7	7	7	8	7
Промислові вироби, млн дол США	203	284	345	374	503
Частка, відсотків	2	2	2	3	2
Чорні й кольорові метали та вироби з них, млн дол США	3379	4007	3447	2818	6224
Частка, відсотків	25	26	21	20	28
Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади, млн дол США	667	764	1032	1081	1337
Частка, відсотків	5	5	6	8	6

Для решти товарних груп спостерігаються значення частки експорту приблизно на однаковому рівні.

Проаналізуємо динаміку імпорту до країн ЄС за основними товарними групами. Дані для аналізу представлені в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Динаміка імпорту з країнами ЄС за основними групами товарів

Найменування показника	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва, млн дол США	1930	2329	2734	3166	3759
Частка, відсотків	14	15	17	22	17
Мінеральні продукти, млн дол США	2910	2969	2536	2013	3013
Частка	22	19	16	14	14
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млн дол США	4654	5208	5602	5770	7260
Частка, відсотків	35	34	35	41	33
Деревина та вироби з неї, млн дол США	694	790	762	759	964
Частка, відсотків	5	5	5	5	4
Промислові вироби, млн дол США	580	645	716	699	779
Частка, відсотків	4	4	4	5	4
Чорні й кольорові метали та вироби з них, млн дол США	937	1119	1225	1129	1432
Частка, відсотків	7	7	8	8	6
Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади, млн дол США	5942	6642	8219	7392	9148
Частка, відсотків	44	43	51	52	41

З наведених даних можна зробити висновок, що найвища частка в загальному імпорті до країн ЄС належить групам товарів «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Мінеральні продукти» та «Машини та устаткування, транспортні засоби, прилади», що також відображає тенденцію, яка має місце для загального імпорту. При цьому відзначимо зниження значень для цих груп товарів у 2021 році. Зауважимо, що дані в таблицях 2.8-2.10 наведені без урахування обсягів зовнішньої торгівлі з Великою Британією, яка з 2020 року не є членом Європейського союзу.

Розглянемо показники зовнішньої торгівлі в регіональному розрізі. Вихідні дані для аналізу наведені в таблицях 2.11 і 2.12. Аналізуючи показники експорту, можна зробити висновок, що регіональні тенденції в зміні показників загалом відповідали загальнодержавним. Так, у 2020 році для більшості регіонів мало місце зменшення обсягів експорту, натомість в інші роки досліджуваного періоду загалом мало місце поступове зростання.

Таблиця 2.11 – Динаміка експорту за регіонами

Області	Значення показників, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Вінницька	1296,5	1531,4	1590,5	1542,4	1514,0	118,1	103,9	97,0	98,2
Волинська	752,7	804,1	804,3	726,7	919,5	106,8	100,0	90,4	126,5
Дніпропетровська	7177,8	7860,0	8072,0	7780,9	12414,4	109,5	102,7	96,4	159,5
Донецька	4558,9	4998,6	4722,9	4019,6	7125,3	109,6	94,5	85,1	177,3
Житомирська	643,4	737,1	803,6	761,5	885,3	114,6	109,0	94,8	116,3
Закарпатська	1703,3	1968,1	1811,9	1645,3	2031,4	115,5	92,1	90,8	123,5
Запорізька	3152,7	3559,6	3280,1	3094,1	4925,0	112,9	92,1	94,3	159,2
Івано-Франківська	720,1	932,5	982,9	817,8	1234,7	129,5	105,4	83,2	151,0
Київська	2010,3	2176,6	2295,8	2240,7	2890,9	108,3	105,5	97,6	129,0
Кіровоградська	438,7	546,8	737,7	936,4	1049,7	124,6	134,9	126,9	112,1
Луганська	263,5	231,7	182,7	157,5	202,1	87,9	78,8	86,2	128,3
Львівська	2056,3	2466,2	2812,3	2964,1	3794,2	119,9	114,0	105,4	128,0
Миколаївська	2356,7	2611,1	2640,8	2596,2	4014,3	110,8	101,1	98,3	154,6
Одеська	2592,4	2401,4	2200,9	2206,1	2644,1	92,6	91,7	100,2	119,9
Полтавська	1899,7	1965,6	2156,8	2357,8	3233,3	103,5	109,7	109,3	137,1
Рівненська	419,5	460,0	498,2	541,1	786,8	109,7	108,3	108,6	145,4
Сумська	712,3	830,7	916,8	1003,0	1094,3	116,6	110,4	109,4	109,1
Тернопільська	438,0	527,1	535,4	558,7	789,1	120,3	101,6	104,4	141,2
Харківська	1492,3	1618,7	1804,4	1875,8	2340,2	108,5	111,5	104,0	124,8
Херсонська	320,9	300,5	307,7	313,3	448,2	93,7	102,4	101,8	143,1
Хмельницька	494,4	665,5	669,3	688,4	947,2	134,6	100,6	102,8	137,6
Черкаська	645,0	815,1	903,3	853,6	935,9	126,4	110,8	94,5	109,6
Чернівецька	174,8	239,2	261,1	214,1	257,5	136,9	109,2	82,0	120,3
Чернігівська	651,1	782,0	837,7	922,7	1233,9	120,1	107,1	110,1	133,7
м.Київ	12788,6	13799,7	16685,2	16690,2	20575,5	107,9	120,9	100,0	123,3

Серед регіонів, які мають найвищі значення експорту, потрібно виділити м. Київ, а також Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Миколаївську, Львівську області. Такі показники досягнуті завдяки їх потужному

промислового потенціалу, який характеризується в першу чергу високим рівнем розвитку важкої індустрії, якій належить четверта частина всього обсягу експорту. Значна частка промислових підприємств зосереджена саме в цих регіонах України. Найнижчі значення спостерігались у Херсонській, Луганській та Чернівецькій областях. Хмельницька область мала значення нижче середнього рівня і за рангом серед областей України займала значення з 17 місця у 2021 році по 20 місце у 2019 році та 2020 році [30].

Таблиця 2.12 – Динаміка імпорту за регіонами

Області	Значення показників, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Вінницька	420,1	580,0	664,1	590,9	726,8	138,1	114,5	89,0	123,0
Волинська	1359,9	1396,4	1495,2	1346,1	1853,4	102,7	107,1	90,0	137,7
Дніпропетровська	4838,5	5496,6	5777,7	4854,5	6168,6	113,6	105,1	84,0	127,1
Донецька	2233,5	2406,7	2373,3	1535,6	1991,6	107,8	98,6	64,7	129,7
Житомирська	462,9	560,3	593,4	540,0	703,3	121,0	105,9	91,0	130,3
Закарпатська	1363,6	1544,2	1504,1	1282,4	1729,7	113,2	97,4	85,3	134,9
Запорізька	1380,4	1809,9	1564,3	1253,5	2073,2	131,1	86,4	80,1	165,4
Івано-Франківська	653,2	852,2	859,2	665,5	1022,5	130,5	100,8	77,5	153,6
Київська	3562,6	3859,3	4279,9	4369,1	5838,0	108,3	110,9	102,1	133,6
Кіровоградська	251,9	279,3	265,7	245,2	304,6	110,9	95,2	92,3	124,2
Луганська	311,5	312,3	297,5	252,6	304,1	100,3	95,2	84,9	120,4
Львівська	2240,2	2774,8	3173,4	3527,2	4870,4	123,9	114,4	111,1	138,1
Миколаївська	815,2	765,3	1018,8	809,5	1225,1	93,9	133,1	79,5	151,3
Одеська	1620,4	1762,6	2147,0	2489,5	2846,7	108,8	121,8	116,0	114,3
Полтавська	1291,4	1490,7	1495,2	1270,0	1978,3	115,4	100,3	84,9	155,8
Рівненська	359,5	317,4	402,0	411,1	638,1	88,3	126,6	102,3	155,2
Сумська	586,0	754,7	685,0	865,6	887,7	128,8	90,8	126,4	102,6
Тернопільська	360,4	427,6	460,6	417,4	546,0	118,7	107,7	90,6	130,8
Харківська	1665,1	1804,4	1810,1	1857,6	2489,1	108,4	100,3	102,6	134,0
Херсонська	210,8	338,8	447,1	344,0	295,4	160,7	132,0	76,9	85,9
Хмельницька	427,8	462,8	592,6	533,3	650,5	108,2	128,1	90,0	122,0
Черкаська	418,1	420,0	498,8	701,1	1083,2	100,5	118,8	140,6	154,5
Чернівецька	115,1	142,0	213,1	176,1	201,3	123,4	150,1	82,6	114,3
Чернігівська	465,1	506,5	451,2	371,2	519,2	108,9	89,1	82,3	139,9
м.Київ	22359,9	26545,5	29186,4	26543,5	35141,4	118,7	109,9	90,9	132,4

Аналогічні тенденції мали місце для показників імпорту. За цим показником найвищі значення мали місце для Дніпропетровської, Одеської,

Львівської, Харківської областей та м. Києва. Найнижчі значення спостерігались для Луганської, Херсонської та Чернівецької областей. Хмельницька область має невисокі значення показників і за рейтингом розташувалась у нижній частині переліку регіонів, займаючи за рангом місця з 17 по 18 [30].

Отже, можна зробити висновок, що показники експорту та імпорту є вищими переважно для промислово розвинених регіонів. Виключення становить Луганська область, значна частина якої у досліджуваний період знаходилась у російській окупації.

Економічний розвиток країни значною мірою залежить від прямих іноземних інвестицій. Одним із стратегічних завдань України є залучення в економіку іноземного капіталу. Це сприяє розвитку міжнародного співробітництва. Дані щодо динаміки залучення прямих іноземних інвестицій наведені в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13 – Значення показника обсягу прямих іноземних інвестицій

Ч.ч	Показник	Значення показників, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
1	Прямі інвестиції (усього) (2+5)	3726,9	4732,2	6017,4	-36,0	6686,6	127,0	127,2	–	–
2	Інструменти участі в капіталі (3+4)	3024,9	4069,0	4909,1	272,4	5501,7	134,5	120,6	5,5	2019,9
3	Реінвестування доходів	1535,0	1472,0	1658,8	760,1	1185,7	95,9	112,7	45,8	156,0
4	Інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів	1489,9	2597,0	3250,3	-487,7	4316,0	174,3	125,2	–	–
5	Боргові інструменти	702,0	663,2	1108,3	-308,4	1184,9	94,5	167,1	–	–

Аналіз цієї таблиці показує, що загалом впродовж досліджуваного періоду мала місце позитивна тенденція зміни значень цього показника. Виключенням є 2020 рік, коли внаслідок негативних наслідків пандемії Covid-

19 мало місце перевищення боргових інструментів над обсягом коштів, залучених у капітал, що призвело до від'ємного значення показника.

Таблиця 2.14 – Країни світу з найбільшим обсягом прямих інвестицій в Україну

Країна	Значення показників, млн дол США			Темпи росту, відсотків	
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Кіпр	2661,0	-910,0	1426,1	–	–
Нідерланди	589,0	-266,3	1409,1	–	–
Німеччина	93,3	-299,5	710,3	–	–
Швейцарія	287,5	498,6	685,5	173,4	137,5
Люксембург	185,1	214,5	291,5	115,9	135,9
Польща	211,2	129,3	219,8	61,2	170,0
Франція	161,4	112,5	146,0	69,7	129,8
Австрія	121,1	41,7	135,5	34,4	325,2
Угорщина	190,6	85,8	126,3	45,0	147,2
Туреччина	70,5	79,3	103,6	112,4	130,6

Аналіз обсягу прямих інвестицій за країнами світу (таблиця 2.14) показує, що Кіпр залишається основним суб'єктом інвестування. Це можна пояснити наявністю на цій території офшорних зон та привабливими умовами оподаткування для бізнесу. Відзначимо, Німеччина та Швейцарія. Відзначимо, найбільшими інвесторами є країни ЄС, що також свідчить про розвиток цільних економічних зв'язків з європейською спільнотою.

Проаналізувавши структуру іноземних інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності (таблиця 2.15), можна констатувати, що найбільш пріоритетною галуззю для іноземних інвесторів залишається промисловість. Її частка у 2021 році становила 57 % проти 46 % у 2017 році. Також значні кошти залучено в галузі сільського господарства (16 % від загального обсягу інвестицій у 2021 році), фінансову та страхову діяльність (9 %), оптову та роздрібну торгівлю (6 %).

Таблиця 2.15 – Значення показника обсягу прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	КВЕД	Значення показників, млн дол США				
		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	A	257,6	-8,5	38,0	224,6	1085,5
Промисловість	B+C+D+E	1705,4	2391,9	2480,2	-851,1	3840,3
Будівництво	F	66,4	57,9	125,2	-119,0	75,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	358,2	880,5	862,9	-48,4	410,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	120,7	70,6	345,6	26,9	148,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	I	37,9	28,3	48,7	-46,9	-2,3
Інформація та телекомунікації	J	86,3	96,3	-67,6	373,8	-8,1
Фінансова та страхова діяльність	K	1073,4	776,5	1172,0	226,0	575,2
Операції з нерухомим майном	L	48,4	397,7	494,1	-157,5	309,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	-57,7	-53,0	468,3	79,2	-42,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	2,9	15,8	51,9	174,7	106,5
Соціальне страхування	O	*	*	*	*	-1,0
Освіта	P	-2,3	-4,6	-3,6	-0,4	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	-3,2	7,9	36,7	7,8	25,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	-4,5	-3,6	-30,1	-3,3	14,4
Надання інших видів послуг	S	*	*	*	*	0,1
Нерозподілено за видом економічної діяльності		52,4	71,7	-6,9	81,2	147,0

Дослідження прямих іноземних інвестицій в розрізі регіонів, таблиця 2.16, показує, що найбільш інвестиційно привабливими є регіони з розвинутою промисловістю: Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Полтавська, Київська області та м. Київ. Сумська та Луганська області є регіонами, які мають переважно від'ємні значення показника у досліджуваній

період. Хмельницьку область за обсягом іноземного інвестування можна віднести до регіонів з обсягом інвестування вище середнього рівня.

Таблиця 2.16 – Значення показника обсягу прямих іноземних інвестицій за регіонами

Область	Значення показників, млн дол США				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Вінницька	12,5	64,4	31,0	-90,7	117,9
Волинська	53,3	29,7	-41,3	50,3	47,3
Дніпропетровська	798,4	1195,4	544,9	-617,5	1648,9
Донецька	52,2	310,8	-846,9	-297,0	316,9
Житомирська	-0,4	74,6	170,6	3,2	112,5
Закарпатська	-10,4	51,7	43,4	33,8	47,5
Запорізька	255,5	237,3	-44,2	-102,9	506,2
Івано-Франківська	59,2	21,6	-46,2	-199,6	318,5
Київська	116,5	276,7	401,0	-87,6	277,7
Кіровоградська	-0,7	12,6	32,1	10,6	89,8
Луганська	-339,2	-92,9	316,0	-383,3	-2,6
Львівська	156,5	97,7	317,1	-56,8	103,6
Миколаївська	-22,7	41,5	172,8	272,9	192,5
Одеська	64,7	-66,8	139,9	119,6	33,9
Полтавська	283,7	238,2	490,0	573,0	733,3
Рівненська	-26,1	28,7	175,5	-122,8	84,0
Сумська	-13,0	-27,1	77,7	-59,5	-101,0
Тернопільська	21,6	-42,2	-43,6	24,3	6,6
Харківська	97,5	138,6	64,6	123,5	129,7
Херсонська	8,4	42,5	183,9	21,5	83,2
Хмельницька	86,2	-71,1	43,5	70,1	206,8
Черкаська	17,8	47,8	152,6	-99,8	218,7
Чернівецька	-31,0	1,2	15,3	7,1	6,3
Чернігівська	230,6	100,1	94,9	122,8	168,8
м. Київ	1803,5	1949,8	3630,1	568,8	1192,2

Однак слід констатувати, що іноземне інвестування в нашу країну значною мірою відповідає моделі слаборозвинених країн. Ми погоджуємось з думкою О.К. Котко щодо того, що «... Україна продовжує залишатися площадкою для збуту, а не місцем для інвестування з метою створення виробництва» [20, с.92].

Отже, представлений аналіз показує, що впродовж 2017-2021 рр. у вітчизняній економіці має місце дисбаланс експортно-імпортних потоків, що зумовило від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами. На

даний час експортний потенціал України не є достатньо реалізованим, що негативно позначилось на здатності виробляти конкурентоспроможні товари й послуги для їх пропозиції на зовнішніх ринках. Україна продовжує залишатися фактично сировинним придатком для розвинених країн, оскільки експорт – це переважно сільськогосподарська продукція, мінеральні продукти, промислові товари та продукція хімічної і металургійної промисловості.

Це підтверджує висновок, що співвідношення експорту та імпорту характеризується дефіцитом, що відображено у від'ємному значенні сальдо. Для зміни такої негативної динаміки потрібно передбачити певні стратегічні заходи, зокрема, стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва, що може призвести до збільшення експорту і паралельного скорочення імпорту.

2.2 Аналіз показників ЗЕД Хмельницької області

Хмельницька область відноситься до тих регіонів України, які не володіють великими запасами корисних копалин. Але наявні корисні копалини є важливими для розвитку промисловості будівельних матеріалів. Хмельницька область є одним з найбагатших в Україні регіонів за різноманітністю видів та запасами мінеральних вод, які володіють високою бальнеологічною активністю під час лікування хвороб. Це створює передумови для розвитку системи лікувально-оздоровчих закладів.

Економіка області має явно виражений сільськогосподарський тип. На території області є близько 2000 млн. га посівних площ, переважна більша частина з яких є чорноземами. Тому в області досить розвиненим є аграрний сектор, який включає сільське господарство, харчову і переробну промисловість. Сільськогосподарською діяльністю займаються понад 300 тисячі особистих селянських господарств та 1500 господарюючих суб'єктів, у

тому числі більше 1000 фермерських господарств. Наявний потенціал ресурсів сільського господарства надає перспективи для розвитку харчової промисловості. Тому для області є характерним високий рівень розвитку галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

Також в області є значні можливості для виробництва промислової продукції. На території області працює понад 1000 промислових підприємств, на яких зайнята четверта частина працюючих в області. Серед них є значними виробниками окремих видів продукції в Україні. Серед них один з найбільших в Європі виробників цементу ПАТ «Подільський цемент»; один з найпотужніших виробників трансформаторної продукції в Україні ПАТ «Укрелектроапарат»; виробник радіоелектронного навігаційного обладнання побутових споживачів, спецобладнання для військової та цивільної авіації ДП «Новатор».

На території області розташоване підприємство з виробництва електроенергії «Хмельницька атомна електрична станція» ДП «НАЕК «Енергоатом». Тому четверта частина обсягу виробленої промислової продукції області припадає на виробництво електроенергії. Область володіє достатніми запасами лісосировинних ресурсів, що є сировиною для низки виробництв та основою для розвитку добувної і деревообробної галузей промисловості, виробництва неметалевої мінеральної продукції.

Отже, Хмельницька область має достатній рівень ресурсів для провадження зовнішньоекономічної діяльності. В цьому контексті розглянемо результати SWOT-аналізу Хмельницької області. Відповідна матриця відображена в таблиці 2.17.

Аналізуючи результати SWOT-матриці шляхом визначення зв'язків між сильними сторонами та можливостями, можна констатувати, що перспективами розвитку ЗЕД в області є здатність збільшити обсяги виробництва, і, відповідно, експорту сільськогосподарської продукції для вирішення глобальної проблеми голоду, перед якою у 2022 році опинились, зокрема, країни Африки та Азії. Цьому сприятиме розвиток транспортної та

логістичної інфраструктури області, зокрема, за рахунок будівництва нових транспортних коридорів через Хмельницьку область.

Таблиця 2.17 – Матриця SWOT-аналізу Хмельницької області в контексті провадження ЗЕД [40, 34]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Вигідне географічне розташування області.</p> <p>Наявність добре розгалужених транспортних шляхів.</p> <p>Відносна близькість до кордонів з країнами ЄС.</p> <p>Наявність унікальних природних ресурсів, корисних копалин та мінеральних вод.</p> <p>Наявність великої кількості посівних площ, більша частина з яких є родючими чорноземами.</p> <p>Розвинена швейна галузь, що створює передумови експорту продукції з еко-тканин.</p>	<p>Поганий експлуатаційний стан автомобільних доріг.</p> <p>Значне фізичне зношення основних виробничих засобів</p> <p>Недостатній рівень залученості іноземних інвестицій в економіку області.</p> <p>Низька інноваційна активність промислових підприємств.</p> <p>Низький рівень переробки сільськогосподарської продукції.</p> <p>Недостатня кількість овочесховищ для зберігання продукції рослинництва</p>
Можливості	Загрози
<p>Розвиток транспортно-логістичного потенціалу області за рахунок будівництва транспортних коридорів з Балтійського до Чорного моря, з країн Східної Європи до країн Азії через Хмельницьку область</p> <p>Відновлення та розвиток Хмельницького аеропорту.</p> <p>Зростання світового попиту на продовольство, що сприятиме зростанню обсягів торгівлі продовольством з іноземними партнерами.</p> <p>Розвиток області як логістичного хабу західного регіону України</p> <p>Поліпшення бізнес-клімату в Україні.</p> <p>Наявність переміщених із зони воєнних дій підприємств, що посилює промисловий потенціал регіону.</p> <p>Створення індустріальних парків «Хмельницький» та «Славута».</p>	<p>Економічна нестабільність в країні, викликана розв'язаною росією війною.</p> <p>Руйнування російськими агресорами енергетичної інфраструктури області.</p> <p>Виникнення кризових явищ у світовій економіці, викликаних з одного боку наслідками пандемії Covid-19, з іншого – російською агресією.</p> <p>Відтік внаслідок російської агресії працездатного населення та молоді області за кордон.</p> <p>Блокування морських шляхів України, руйнування транспортної та логістичної структури, що ускладнює експорт продукції.</p> <p>Деградація посівних земель області внаслідок збільшення посівних площ технічних культур.</p> <p>Зростання цін на енергоносії.</p>

Створення технологічної інфраструктури як мережі індустріальних парків сприятиме розвитку інноваційно-технологічних підприємств, зокрема і

швейної галузі, яка є досить розвиненою у Хмельницькій області, та залученню іноземних капіталовкладень у їх розвиток. Наявність переміщених із зони бойових дій підприємств посилює промисловий потенціал області.

Серед основних ризиків варто відзначити такі. Розв'язана росією війна спричинила природне та міграційне скорочення чисельності населення області, що негативно впливає та чисельність наявних трудових ресурсів та резерви їх поповнення. Наявність бойових дій на території України зумовили відтік іноземного капіталу та істотне зменшення іноземних інвестицій, у тому числі і з Хмельницької області. Руйнування енергетичної інфраструктури області негативно впливає на виробництво продукції. Стрімке зростання цін на енергоресурси зумовлює зростання собівартість продукції. Це істотно знижує експортні можливості області. Руйнування транспортної та логістичної інфраструктури України ускладнює проведення експортно-імпортних операцій, у тому числі для підприємств області.

Хмельницька область має широкі можливості для зовнішньоекономічних зв'язків. Вигідне економіко-географічне розташування області, наявні ресурси, виробничий потенціал та перспективи його розвитку створюють передумови провадження ефективної зовнішньоекономічної діяльності.

Розглянемо показники ЗЕД Хмельницької області у тому ж часовому проміжку, що і у попередньому параграфі. Інформаційною базою оберемо дані Головного управління статистики у Хмельницькій області [2]. При аналізі проведемо зіставлення значень показників області з показниками для інших регіонів. Як зазначено в Стратегії розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки [40, с. 23], «за рівнем урбанізації та системою розселення Хмельницька область належить до 4-го типу регіонів. Це малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку. Саме тому розвиток області варто порівнювати з регіонами того типу, до яких належить наша область, а саме: Житомирська, Черкаська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області».

Розглянемо показники експорту та імпорту, таблиця 2.18. Їх аналіз показує, що частка значень показників в загальному обсязі експорту та імпорту відповідно впродовж досліджуваного періоду зростала, хоча і залишалась на дуже низькому рівні: для експорту частка коливалась в межах від 0,9 відсотка до 1,2 відсотка; для показника імпорту частка менша і змінювалась в межах від 0,7 відсотка до 0,8 відсотка. Також слід відзначити загалом зростання значень показників у абсолютному вимірі, що зумовило темпи зростання більше 100 відсотків. Виключення становить лише значення показника імпорту за 2020 рік, що пов'язано з карантинними обмеженнями внаслідок пандемії Covid-19.

Таблиця 2.18 – Динаміка показників зовнішньої торгівлі Хмельницької області

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Значення експорту, млн дол США	494,4	665,5	669,3	688,4	947,2
Частка в загальному обсязі, відсотків	0,9	1,1	1,1	1,1	1,2
Темпи росту, відсотків	-	134,6	100,6	102,8	137,6
Значення імпорту, млн дол США	427,8	462,8	592,6	533,3	650,5
Частка в загальному обсязі, відсотків	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
Темпи росту, відсотків	-	108,2	128,1	90,0	122,0
Сальдо, млн дол США	66,7	202,7	76,8	155,1	296,7
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,06	1,04	1,04	1,04	1,03

Результати показують нарощування впродовж досліджуваного періоду обсягів зовнішньої торгівлі Хмельницької області. При цьому обсяги експорту перевищують обсяги імпорту, що зумовило додатні значення сальдо зовнішньої торгівлі. Відзначимо, що показник сальдо загалом мав тенденцію до зростання. Однак значення показника покриття імпорту експортом впродовж досліджуваного періоду знижувалось. Це говорить про те, що темпи росту імпорту є вищими, ніж темпи росту експорту, що є негативним явищем,

оскільки робить область імпортозалежною. Найвище значення мало місце у 2021 році. Графічно динаміка показників зовнішньої торгівлі Хмельницької області відображена на рисунку 2.7.

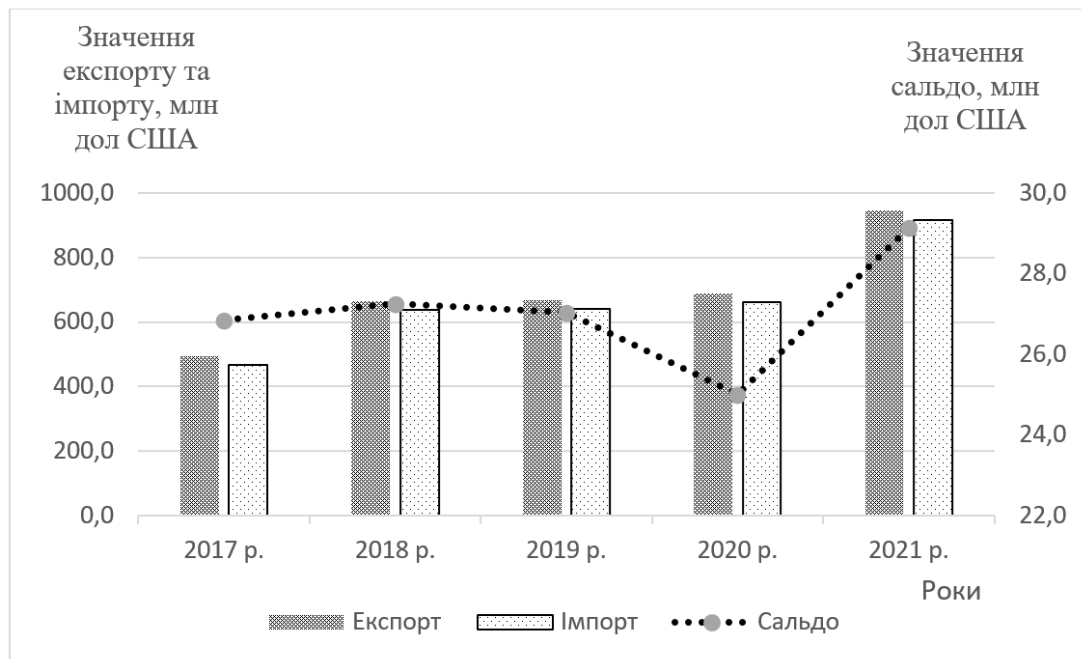

Рисунок 2.7 – Динаміка показників зовнішньої торгівлі Хмельницької області

Зіставлення значень показників з аналогічними показниками для інших регіонів (таблиці 2.19 та 2.20) показує, що Хмельницька область має невисокі значення, і знаходиться у нижній половині аналізованих регіонів. Це свідчить про недостатню реалізацію можливостей зовнішньої торгівлі.

Таблиця 2.19 – Зіставлення регіонів за значеннями експорту

Області	Значення показників, млн дол США					Ранг області в загальному переліку				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Волинська	752,7	804,1	804,3	726,7	919,5	13	16	17	19	19
Житомирська	643,4	737,1	803,6	761,5	885,3	18	18	18	18	20
Закарпатська	1703,3	1968,1	1811,9	1645,3	2031,4	10	9	10	11	11
Івано-Франківська	720,1	932,5	982,9	817,8	1234,7	14	13	13	17	13
Рівненська	419,5	460,0	498,2	541,1	786,8	22	22	22	22	22
Тернопільська	438,0	527,1	535,4	558,7	789,1	21	21	21	21	21
Хмельницька	494,4	665,5	669,3	688,4	947,2	19	19	20	20	17
Черкаська	645,0	815,1	903,3	853,6	935,9	17	15	15	16	18
Чернівецька	174,8	239,2	261,1	214,1	257,5	25	24	24	24	24

Таблиця 2.20 – Зіставлення регіонів за значеннями імпорту

Області	Значення показників, млн дол США					Ранг області в загальному переліку				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Волинська	1359,9	1396,4	1495,2	1346,1	1853,4	10	11	10	8	10
Житомирська	462,9	560,3	593,4	540,0	703,3	16	16	16	17	17
Закарпатська	1363,6	1544,2	1504,1	1282,4	1729,7	9	9	9	9	11
Івано-Франківська	653,2	852,2	859,2	665,5	1022,5	13	12	13	15	14
Рівненська	359,5	317,4	402,0	411,1	638,1	21	22	22	20	19
Тернопільська	360,4	427,6	460,6	417,4	546,0	20	19	19	19	20
Хмельницька	427,8	462,8	592,6	533,3	650,5	17	18	17	18	18
Черкаська	418,1	420,0	498,8	701,1	1083,2	19	20	18	14	13
Чернівецька	115,1	142,0	213,1	176,1	201,3	25	25	25	25	25

Географічна структура показників експорту та імпорту за регіонами світу показує розвиток зовнішньоекономічних відносин Хмельницької області з іншими країнами. Відповідні дані представлені в таблицях 2.21 та 2.22. Їх аналіз дозволяє зробити такі висновки.

Підприємства Хмельницької області поступово нарощували обсяги експорту з Європейськими країнами, зокрема і з країнами ЄС, частка експорту з ними становить половину всього обсягу. Це свідчить про шлях України в напрямку інтеграції до європейської спільноти. Також мало місце зростання експорту з азійськими країнами. Саме на ці регіони припадає близько 90 відсотків сукупного експорту. Далі йдуть країни Африки, частка яких становить 8 відсотків в сукупному обсязі експорту. Частка країн американського континенту й Австралії становить менше 2 відсотків.

Таблиця 2.21 – Динаміка географічної структури експорту Хмельницької області

Роки	Значення показника, млн дол США					
	Європа	Країни ЄС (27)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2017	229,2	228,4	102,4	28,6	6,2	0,0
2018	304,6	304,2	128,7	72,6	12,7	0,2
2019	381,1	322,8	163,5	84,3	13,3	0,1
2020	387,6	327,0	195,1	62,2	18,4	0,1
2021	559,2	440,7	279,4	66,7	12,5	0,3

Графічно структура географії експорту Хмельницької області у 2021 році відображена на рисунку 2.8.

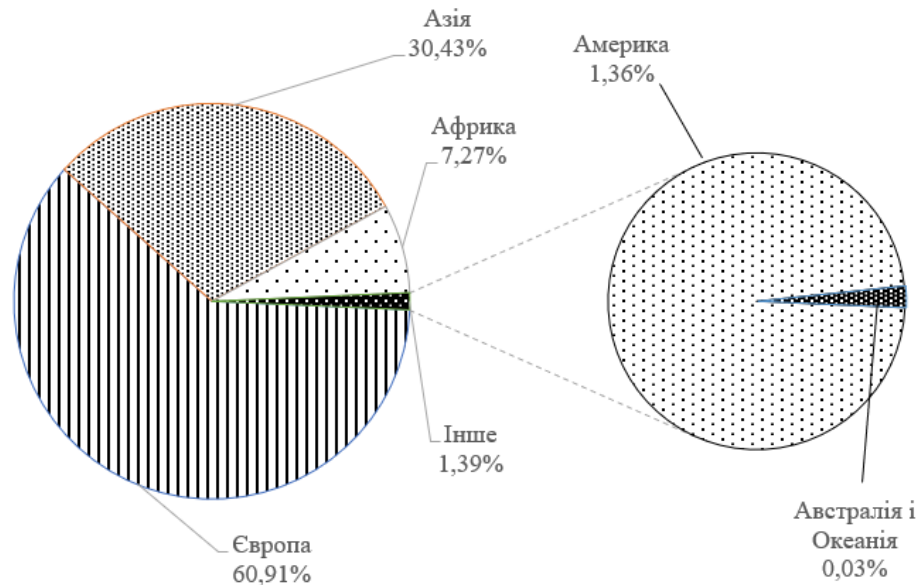

Рисунок 2.8 – Структура географії експорту Хмельницької області у 2021 році

Таблиця 2.22 – Динаміка географічної структури імпорту Хмельницької області

Роки	Значення показника, млн дол США					
	Європа	Країни ЄС (27)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
2017	236,0	231,4	109,9	0,3	10,4	0,0
2018	232,8	230,1	126,2	0,8	15,4	0,0
2019	364,8	290,1	177,00	1,0	21,1	0,1
2020	321,9	269,9	160,2	1,1	24,0	0,1
2021	376,3	283,3	221,1	1,4	29,6	0,2

Аналізуючи структуру імпорту (таблиця 2.22), спостерігаємо аналогічну ситуацію. Переважна частка обсягу імпорту належить країнам Європи та Азії, що становить біля 95 відсотків. Країни інших континентів сукупно займають близько п'яти відсотків сукупного імпорту. Графічно структура географії імпорту Хмельницької області у 2021 році представлена на рисунку 2.9.

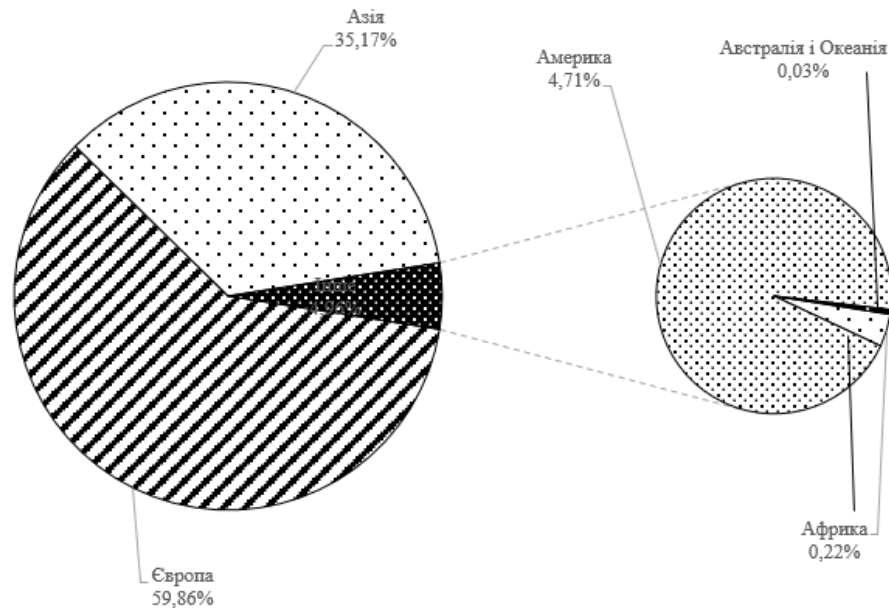

Рисунок 2.9 – Структура географії імпорту Хмельницької області у 2021 році

Протягом 2017-2021 років одночасно із зростанням обсягів зовнішньоторговельних операцій зростала і кількість міжнародних країн-партнерів. На даний час році зовнішньоторговельні операції товарами проводилися з більше, ніж 130 країнами-партнерами з усього світу. Найвагомішими експортерами є Польща, Німеччина, Китай, Єгипет, Нідерланди, Туреччина, Бельгія.

Основними типами товарної структури експорту виступала така продукція:

- сільського господарства: зернові культури; насіння і плоди олійних рослин, молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед;
- продукція легкої промисловості – текстильні матеріали та текстильні вироби;
- цукор і кондитерські вироби з цукру;
- електричні машини;
- пластмаси, полімерні матеріали;
- меблі.

Дані про десять найбільших країн за сумарним обсягом експорту за досліджуваний період наведені в таблиці 2.23.

Серед інших країн світу найбільше товарів експортувалося до Єгипту, Індонезії, Туреччини, Молдови. Серед країн ЄС найвагомійші імпорتنі надходження товарів здійснювалися з Німеччини, Польщі, Італії, Бельгії.

Таблиця 2.23 – Країни з найбільшим сумарним обсягом експорту

Країни	Значення показника, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Бельгія	13,0	28,3	28,1	35,0	41,4	218,6	99,3	124,3	118,3
Єгипет	10,4	36,1	47,7	40,8	39,0	345,5	132,3	85,4	95,5
Індонезія	7,0	22,9	13,5	16,0	25,8	326,8	58,8	118,4	161,8
Іспанія	12,0	19,5	32,7	20,6	20,1	162,1	167,4	63,0	97,7
Італія	12,4	20,0	19,7	16,4	22,9	161,0	98,2	83,5	139,7
Китай	2,6	13,0	15,3	55,5	129,2	495,9	117,2	363,4	233,0
Нідерланди	23,0	38,4	29,1	38,9	42,6	166,7	75,9	133,5	109,6
Німеччина	64,8	64,8	69,8	60,3	72,0	100,0	107,7	86,3	119,4
Польща	46,1	60,7	62,1	77,8	126,5	131,8	102,4	125,2	162,7
Туреччина	19,4	20,1	39,7	38,3	26,9	103,6	198,0	96,3	70,3

Слід констатувати поступове зростання експорту до Польщі та Китаю, для яких мали місце найвищі значення темпів росту показника. Також збільшення експорту спостерігалось для Німеччини, Індонезії, Бельгії, Нідерландів. Натомість дещо зменшились обсяги експорту до Туреччини, Єгипту, Іспанії. Відзначимо, що серед наведених країн – найбільших експортерів, половина становлять країни – члени ЄС.

Провідними підприємствами – експортерами є ТОВ «Преттль-Кабель Україна» (м. Кам'янець-Подільський), ТОВ «Суффле Агро Україна» (Славутський район), ТОВ «Торгова компанія «ВІТАГРО» (Волочиський район), ПАТ «Укрелектроапарат» (м. Хмельницький), ТОВ «Сіріус Екструджен» (м. Хмельницький).

Хмельницька область є одним з найбільших виробників швейної продукції в Україні, однак рівень експорту її низький Це можна пояснити тим,

що на території області є кілька тисяч цехів, які працюють без офіційної реєстрації свого бізнесу, і орієнтовані на виробництво продукції для внутрішнього ринку. Однак ця сфера діяльності має значний експортний потенціал, оскільки на підприємствах впроваджується смарт-спеціалізація у продукції текстильного виробництва та виробництва одягу, має місце наявність досвідчених кадрів; продукція підприємств є конкурентоспроможною, для підприємств створені умови для виробничої кооперації та кластеризації; можливість створення нових робочих місць, у тому числі і у сільській місцевості.

Серед країн світу найбільші імпортні поставки товарів надходили з Німеччини, Китаю, Польщі. Для них спостерігалось високі темпи зростання показника, за виключенням 2020 року. Також дещо знизився обсяг імпорту для Німеччини і у 2021 році, хоча вона залишається найбільш значущим імпортером товарів. Також вагомими країнами-імпортерами виступити Туреччина, Саудівська Аравія, США, Казахстан. Відзначимо також зростання обсягів імпорту з цих країн впродовж 2017-2021 рр. Дані про країни з найбільшим сумарним обсягом імпорту представлені в таблиці 2.24.

Таблиця 2.24 – Країни з найбільшим сумарним обсягом імпорту

Країни	Значення показника, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Італія	18,0	15,4	55,6	15,5	18,7	85,5	361,7	27,9	120,8
Казахстан	6,9	8,4	7,1	7,7	27,7	121,5	84,7	108,5	358,4
Китай	41,5	54,3	80,1	70,9	81,0	130,8	147,6	88,5	114,2
Німеччина	68,2	74,8	76,4	75,4	70,5	109,7	102,1	98,7	93,5
Польща	55,8	49,9	53,0	66,2	77,9	89,5	106,2	125,0	117,7
Саудівська Аравія	30,3	30,2	20,9	18,6	23,7	99,7	69,4	88,9	127,3
США	6,4	11,1	14,7	15,9	22,4	175,0	131,6	108,1	141,5
Туреччина	16,2	21,5	33,6	34,4	50,6	132,5	156,5	102,2	147,1
Франція	7,5	8,8	10,8	12,1	16,9	117,8	122,9	112,1	139,0
Чехія	8,5	8,4	13,3	13,4	12,7	98,1	159,5	100,5	94,5

Оснoву імпoрту складала прoдукція таких тoварних груп: машини, oбладнання, пластмаси, полімерні матеріали та транспортні засоби прoдукція хімічної прoмисловості.

Серед підприємств області, які найбільше імпортували товарної продукції, є ТОВ «Сіріус Екструджен» (м. Хмельницький), ПАТ «Gerebit ceramic production» (м. Славута), ТОВ «ПреттльКабель Україна» (м. Кам'янець-Подільський), ПАТ «Подільський цемент» (м. Кам'янець-Подільський), ТОВ «Inter Cars Ukraine» (м.Хмельницький), ТОВ «Т-Стиль» (м. Хмельницький).

Важливу роль в розвитку регіону відіграють інвестиції, у тому числі від закордонних капіталовкладників. Дані про прямі іноземні інвестиції у Хмельницьку область, а також регіони, які були обрані для зіставлення, наведені в таблиці 2.25.

Таблиця 2.25 – Динаміка прямих іноземних інвестицій у вибрані регіони України

Області	Значення показника, млн дол США					Темпи росту, відсотків			
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2018 р. / 2017 р.	2019 р. / 2018 р.	2020 р. / 2019 р.	2021 р. / 2020 р.
Волинська	239,3	225,9	323,9	247,9	370,2	94,4	143,4	76,6	149,3
Житомирська	285,3	341,3	401,9	320,4	386,2	119,6	117,8	79,7	120,6
Закарпатська	267,5	235,0	256,3	242,0	566,1	87,8	109,1	94,4	234,0
Івано-Франківська	718,4	620,3	389,2	548,6	500,9	86,3	62,7	141,0	91,3
Рівненська	222,1	192,9	239,7	264,0	376,8	86,8	124,3	110,1	142,7
Тернопільська	36,6	53,4	45,6	49,1	71,0	145,9	85,4	107,6	144,7
Хмельницька	115,7	140,4	154,9	118,4	315,7	121,3	110,4	76,4	266,7
Черкаська	210,2	211,9	211,5	209,4	343,8	100,8	99,8	99,0	164,2
Чернівецька	328,1	369,0	459,8	447,7	591,6	112,4	124,6	97,4	132,2

Аналіз наведених даних показує, що за обсягом прямих іноземних інвестицій Хмельницька область значно поступається іншим регіонам, обраним для зіставлення. Однак загалом значення цього показника, за виключенням 2020 року зростало, і у 2021 році в Хмельницькій області мав місце найвищий темп росту показника обсягу іноземних інвестицій серед

обраних для зіставлення дев'яти регіонів, як у порівнянні з попереднім роком, так і по відношенню до базового 2017 року.

Серед найвагоміших інвесторів можна відзначити Кіпр, Нідерланди, Велику Британію, Польщу, Францію, Німеччину. Це переважно країни Європейського союзу. Загалом частка ЄС в сумарному обсязі інвестицій за період з 2017 року по 20212 рік становить 85,6%.

Отже, результати проведеного аналізу дозволяють констатувати, що Хмельницька область поступово розвиває зовнішньоекономічні зв'язки, хоча за показниками зовнішньої торгівлі та залучених іноземних інвестицій вона поступається подібним до неї за економічними характеристиками іншим регіонам України.

3 РОЗРАХУНОК ОЦІНОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Оцінювання стану зовнішньої торгівлі регіону за індексами зовнішньоекономічної діяльності

Шлях України в напрямку Євроінтеграції передбачає збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, і в першу чергу з країнами ЄС. Визначення пріоритетів регіонального розвитку ЗЕД зумовлює широке використання аналітичної обробки даних, зокрема, шляхом моделювання зовнішньоекономічних процесів в регіоні. В параграфі 1.3 розглянуті підходи до оцінювання ЗЕД, зокрема, і шляхом розрахунку певних індексів. Застосуємо їх для оцінювання торгівлі Хмельницької області на зовнішніх ринках. Вихідні дані для проведення розрахунків, отримані з відкритих інформаційних джерел Національного банку України [31], Державної служби статистики України [6] та Головного управління статистики у Хмельницькій області [2], занесемо до таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Значення показників для розрахунку індексів ЗЕД

Найменування груп товарів	Значення показників, млн дол США									
	Україна					Хмельницька область				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	17739	18594	22123	22161	27687	265,5	409,7	434,7	442,0	604,0
Мінеральні продукти	3517	3883	4405	4963	7876	14,6	17,7	21,4	19,6	21,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2052	2381	2171	2308	3174	28,2	31,6	24,5	24,0	33,4
Деревина та вироби з неї	1647	1965	1780	1758	2491	12,1	15,7	12,3	13,9	16,2
Промислові вироби	575	649	697	722	946	53,1	62,7	68,4	94,7	99,7
Чорні й кольорові метали та вироби з них	9890	11402	9994	8782	15719	18,6	17,7	60,0	21,0	58,9
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	2862	3002	3426	3390	3817	75,5	83,1	5,3	69,4	78,1
Різне	1419	1465	1495	1059	1403	26,8	27,3	42,7	4,0	36,0
Загальний обсяг експорту товарів	39701	43341	46091	45143	63113	494,4	665,5	669,3	688,4	947,2

Розрахуємо показник Грубеля-Ллойда. Він застосовується для оцінювання рівня внутрішньогалузевої торгівлі в рамках окремих товарних груп. Для проведення обчислень скористаємось формулою (1.1). Результати розрахунків з точністю до сотих представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Значення показника Грубеля-Ллойда I_{B_x}

Найменування груп товарів	Значення показника				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	0,16	0,08	0,11	0,13	0,14
Мінеральні продукти	0,65	0,84	0,77	0,90	0,53
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,38	0,37	0,32	0,33	0,31
Деревина та вироби з неї	0,59	0,60	0,77	0,66	0,66
Промислові вироби	0,88	0,78	0,81	0,95	0,75
Чорні й кольорові метали та вироби з них	0,68	0,62	0,46	0,73	0,81
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	0,65	0,64	0,13	0,45	0,70

Чим вищим є значення індексу I_{B_x} (ближчим до 1), тим вищою є рівень двосторонньої торгівлі, тобто має місце наявність одночасних експортних та імпортних потоків товарів. Для цих груп товарів є можливим посилення взаємодії між учасниками ринку.

Аналіз представлених в таблиці 3.2 результатів дозволяє зробити висновок, що найвищими значення показника спостерігається для таких груп товарів: «Деревина та вироби з неї»; «Промислові вироби»; «Мінеральні продукти»; «Чорні й кольорові метали та вироби з них», «Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади». Отримані результати в цілому узгоджуються з результатами проведеного вище аналізу. Однак, якщо для перших двох груп товарів високі значення досягнуті за рахунок переважання їх експорту, то для інших груп товарів – переважно за рахунок високих значень імпорту відповідних товарів.

Графічно значення показників відібраних груп товарів показано на рисунку 3.1.

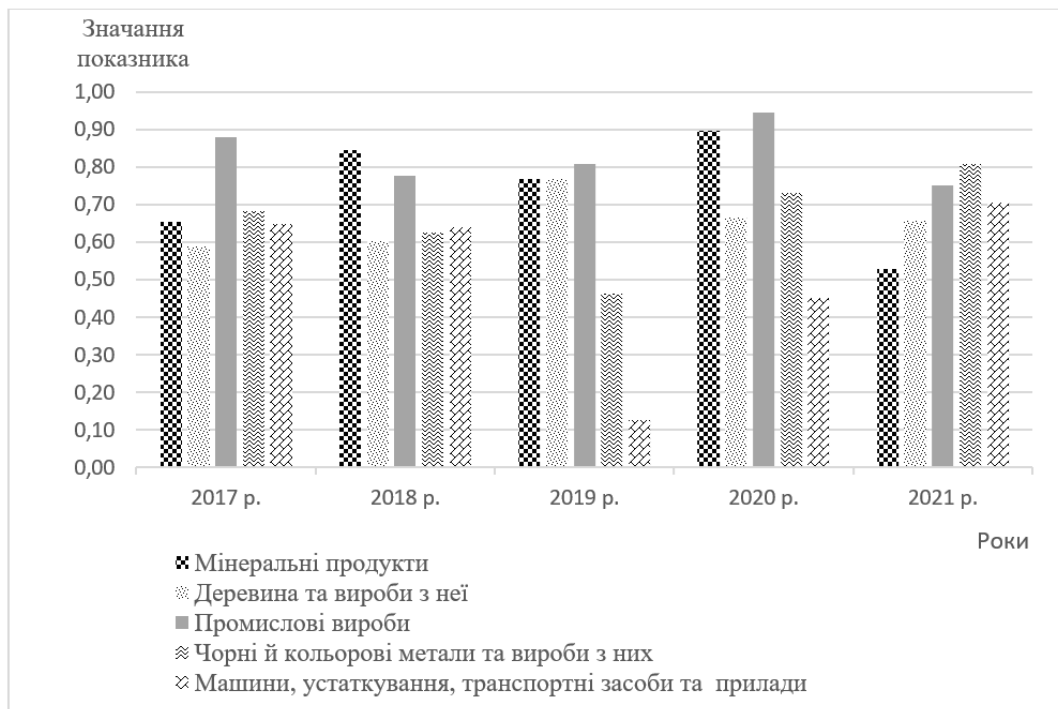

Рисунок 3.1 – Значення показника Грубеля-Ллойда для обраних груп товарів

Важливим чинником ефективності та підвищення конкурентоспроможності продукції. Опосередковано вона визначає конкурентоспроможність регіону в частині провадження ЗЕД. Як зазначено в роботі [23, с. 156], «конкурентоспроможність – властивість товару, послуги, суб'єкта або галузі в умовах ринкових відносин виступати на ринку паритетно з аналогічними товарами, послугами або господарюючими суб'єктами ринкових відносин, або ж такими, які задовольняють ту ж потребу споживача».

Оцінимо рівень конкурентоспроможності Хмельницької області в контексті провадження ЗЕД. З цією метою розрахуємо індекс Лаффея-Херцога, скориставшись даними, наведеними в таблиці 3.1. Результати розрахунків представлені в таблиці 3.3. Враховуючи досить низькі значення

цього показника для Хмельницької області, в таблиці його значення наведені з точністю до тисячних.

Таблиця 3.3 – Значення індекса Лаффея-Херцога g_x

Найменування груп товарів	Значення показника				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	0,013	0,018	0,017	0,017	0,018
Мінеральні продукти	0,003	0,002	0,003	0,003	0,004
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,013	0,013	0,012	0,011	0,012
Деревина та вироби з неї	0,006	0,007	0,007	0,007	0,006
Промислові вироби	0,035	0,032	0,030	0,048	0,035
Чорні й кольорові метали та вироби з них	0,004	0,004	0,019	0,005	0,005
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	0,014	0,014	0,004	0,015	0,009

Загалом можна зробити висновок, що отримані значення показників є досить низькими, що свідчить про невисоку конкурентоспроможність Хмельницької області в провадженні торгівлі на зовнішніх ринках.

Результати розрахунків індекса g_x показують, що найвище значення має місце для товарної групи «Промислові вироби». Це узгоджується з висновками, отриманими за результатами розрахунку показника Грубеля-Ллойда і свідчить про відносну конкурентоспроможність Хмельницької області за товарами цієї групи. Тенденція зміни цього показника впродовж досліджуваного періоду була невизначеною, і у 2021 році був отриманий той же рівень, що і у 2017 році. Також можна говорити про певну конкурентоспроможність області при торгівлі такими групами товарів, як «Продовольчі товари та сировина для їх виробництва», «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади». Зміна значень індекса впродовж досліджуваного періоду для цих груп товарів відображена на рисунку 3.2.

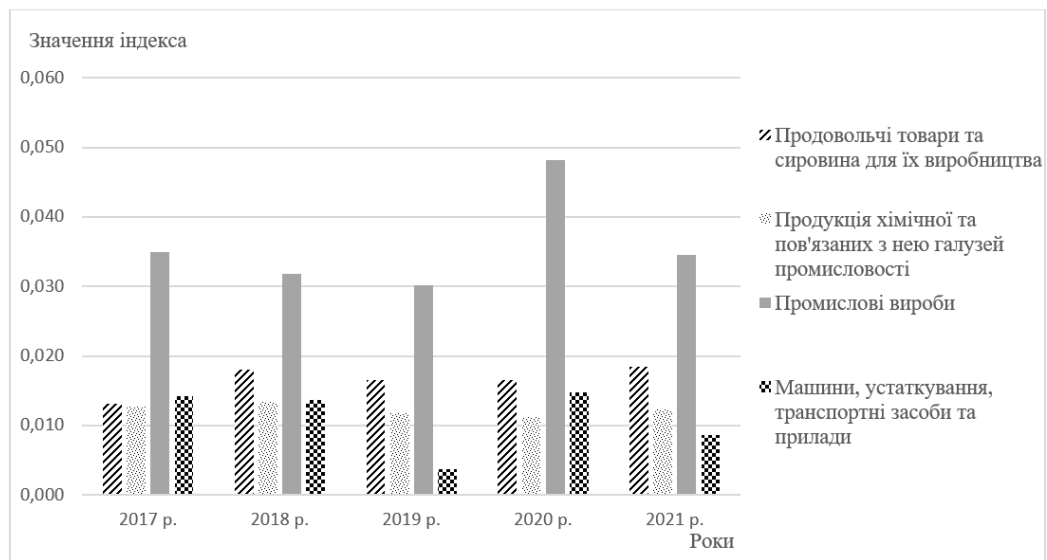

Рисунок 3.2 – Значення індекса Лаффея-Херцога для обраних груп товарів

Для підвищення конкурентоспроможності потрібно більше уваги приділити внутрішнім чинникам конкурентоспроможності, які являють собою це сукупність можливостей підприємств щодо підвищення якості продукції.

Ще одним аспектом оцінювання ЗЕД області є розрахунок показників порівняльної переваги. Визначення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках та оцінювання рівня спеціалізації у виробництві продукції окремих товарних груп використовується метод порівняльних переваг (RCA-аналіз). Як зазначено в [23, с. 156], порівняльна перевага являє собою «...здатність виготовляти товар або послугу з відносно меншими альтернативними витратами Країна, що виготовляє товар з меншими альтернативними витратами, має більші порівняльні переваги, вона витрачає менше як імпортованих, так і внутрішніх ресурсів на одиницю продукції, її внутрішні ресурси мають більш низьку альтернативну вартість, а продукція цієї країни більш конкурентоздатна на світовому ринку».

В параграфі 1.3 розглянутий модифікований індекс експортної конкурентоспроможності товарів RCA, який є частковим випадком індексу порівняльної переваги. Він розраховується шляхом співвідношення між

часткою експорту зазначеного товару (групи товарів) у загальному світовому експорті країни або окремого її регіону та часткою цього товару (товарної групи) у загальному експорті. Індекс може приймати необмежені невід’ємні значення. При цьому належність індексу до інтервалу від 0 до 1 відображає недостатню спеціалізацію регіону в експорті відповідного товару (товарної групи). Якщо значення індексу перевищує одиницю, це свідчить про наявність певної порівняльної переваги та спеціалізацію підприємств регіону на виробництві відповідного товару.

Проведемо розрахунок значень показника RCA для Хмельницької області за даними, представленими в таблиці 3.1, скориставшись формулою 1.5. Результати розрахунків відображені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Значення індексу експортної конкурентоспроможності товарів RCA

Найменування груп товарів	Значення показника				
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	1,20	1,77	1,58	1,60	1,75
Мінеральні продукти	0,33	0,37	0,39	0,32	0,21
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1,10	1,06	0,91	0,83	0,85
Деревина та вироби з неї	0,59	0,64	0,56	0,63	0,52
Промислові вироби	7,41	7,76	7,88	10,53	8,46
Чорні й кольорові метали та вироби з них	0,15	0,12	0,48	0,19	0,30
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	2,12	2,22	0,12	1,64	1,64

Аналіз отриманих результатів дозволяє констатувати, що розраховані значення індексів RCA невисокими. Однак теоретична необмеженість значень індексу унеможливорює створення будь-якої шкали, яка дозволила би оцінити рівень експортної конкурентоспроможності. Тому ми можемо говорити лише про відносну конкурентоспроможність експорту однієї групи товарів по відношенню до іншої.

В даному випадку найвище значення індексу RCA має місце для товарної групи «Промислові вироби». Цей результат відповідає іншим результатам, отриманих для розрахованих раніше показників. Відзначимо тенденцію до зростання значення цього показника впродовж досліджуваного періоду. Також значення індексу, більші за одиницю, мають місце для груп товарів «Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади» та «Продовольчі товари та сировина для їх виробництва». Для останнього показника також спостерігається загалом зростаюча тенденція, що узгоджується з висновком щодо характеристики області, як аграрної, яка займається експортом саме, зокрема, сільськогосподарської продукції, у тому числі продуктів харчування. Динаміка зміни показника RCA для обраних груп товарів наведена на рисунку 3.3.

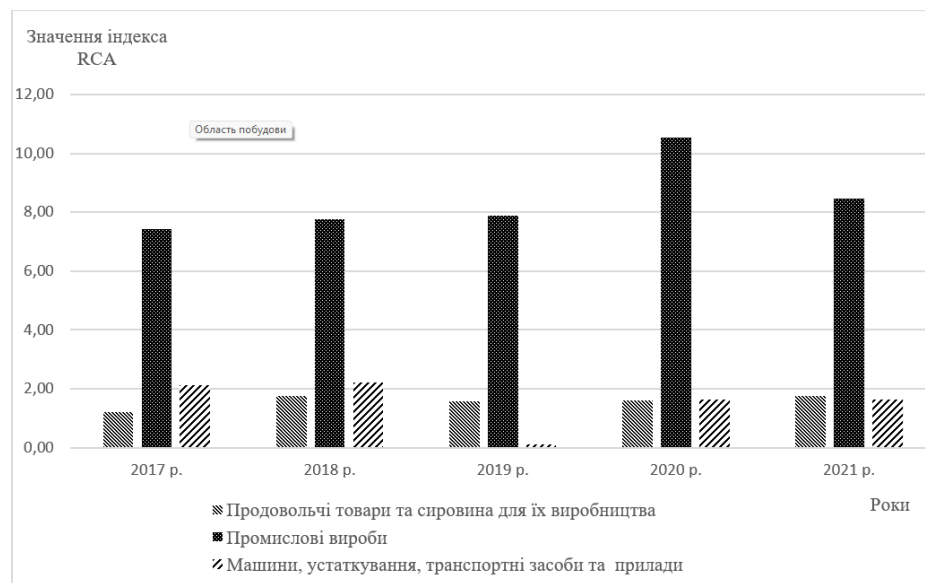

Рисунок 3.3 – Динаміка зміни показника RCA для обраних груп товарів

Таким чином, проведений аналіз розрахованих показників оцінювання ЗЕД Хмельницької області показав, що за всіма індексами мають місце невисокі їх значення, що свідчить про невисоку їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках і негативно впливає в першу чергу на рівень експорту продукції. Цей висновок узгоджується з отриманими ранговими оцінками

Хмельницької області, згідно яких вона посідає місце в нижній частині переліку регіонів України. Зіставлення отриманих показників для груп товарів між собою показує, що найвищою експортною конкурентоспроможністю володіє товарна група «Промислові вироби». Для неї ма.ть місце віносно високі значення всіх розрахованих показників.

Враховуючи спеціалізацію області на виробництві аграрної продукції, необхідно більше уваги приділити її просуванню на зовнішні ринки, особливо в контексті загрози глобального голоду, що сприятиме зростанню експорту Хмельницької області.

3.2 Застосування методів багатомірного статистичного аналізу до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону

В попередньому параграфі для оцінювання ЗЕД Хмельницької області нами використані одномірні методи, які дозволяють провести розрахунок показників за окремо взятими характеристиками об'єктів дослідження. Однак ЗЕД, як і інші феномени соціально-економічного розвитку регіонів, характеризується деякою сукупністю показників, тому за своєю сутністю є багатомірною. Методи багатомірного статистичного аналізу дозволяють одночасно враховувати всі відібрані для дослідження показники. Багатомірний статистичний аналіз містить велику кількість різних методів опрацювання багатомірних даних. Одним з таких методів є кластерний аналіз [4]. Він дозволяє вирішувати завдання класифікації з урахуванням всієї сукупності вихідних даних, тобто, розподілу досліджуваної сукупності об'єктів на однорідні групи. Всі показники одночасно використовуються в розрахунках. При цьому, як правило, не вказані чіткі межі кожної групи, а також невідомо наперед, скільки ж груп доцільно виділити в досліджуваній сукупності. Крім того, методи кластерного аналізу застосовуються для

стиснення інформації, що є особливо важливим за умов постійного зростання потоків статистичних даних.

Застосуємо кластерний аналіз для групування регіонів України за показниками ЗЕВ. В якості системо утворюючих показників оберемо такі:

X_1 – обсяг експорту, млн дол США;

X_2 – обсяг імпорту, млн дол США;

X_3 – обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол США.

Вихідні дані для проведення розрахунків наведені в таблиці 3.5. При цьому обмежимося періодом часу з 2019 року по 2021 рік і з вихідних даних вилучимо значення показників для м. Києва, оскільки вони значено відхиляються від основного масиву даних і можуть дещо спотворювати результати кластеризації.

Таблиця 3.5 – Вихідні дані для застосування багатомірних методів

Код	Область	Значення показників, млн дол США								
		2019 р.			2020 р.			2021 р.		
		X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3	X_1	X_2	X_3
C_1	Вінницька	1590,5	664,1	31,0	1542,4	590,9	-90,7	1514,0	726,8	117,9
C_2	Волинська	804,3	1495,2	-41,3	726,7	1346,1	50,3	919,5	1853,4	47,3
C_3	Дніпропетровська	8072,0	5777,7	544,9	7780,9	4854,5	-617,5	12414,4	6168,6	1648,9
C_4	Донецька	4722,9	2373,3	-846,9	4019,6	1535,6	-297,0	7125,3	1991,6	316,9
C_5	Житомирська	803,6	593,4	170,6	761,5	540,0	3,2	885,3	703,3	112,5
C_6	Закарпатська	1811,9	1504,1	43,4	1645,3	1282,4	33,8	2031,4	1729,7	47,5
C_7	Запорізька	3280,1	1564,3	-44,2	3094,1	1253,5	-102,9	4925,0	2073,2	506,2
C_8	Івано-Франківська	982,9	859,2	-46,2	817,8	665,5	-199,6	1234,7	1022,5	318,5
C_9	Київська	2295,8	4279,9	401,0	2240,7	4369,1	-87,6	2890,9	5838,0	277,7
C_10	Кіровоградська	737,7	265,7	32,1	936,4	245,2	10,6	1049,7	304,6	89,8
C_11	Луганська	182,7	297,5	316,0	157,5	252,6	-383,3	202,1	304,1	-2,6
C_12	Львівська	2812,3	3173,4	317,1	2964,1	3527,2	-56,8	3794,2	4870,4	103,6
C_13	Миколаївська	2640,8	1018,8	172,8	2596,2	809,5	272,9	4014,3	1225,1	192,5
C_14	Одеська	2200,9	2147,0	139,9	2206,1	2489,5	119,6	2644,1	2846,7	33,9
C_15	Полтавська	2156,8	1495,2	490,0	2357,8	1270,0	573,0	3233,3	1978,3	733,3
C_16	Рівненська	498,2	402,0	175,5	541,1	411,1	-122,8	786,8	638,1	84,0
C_17	Сумська	916,8	685,0	77,7	1003,0	865,6	-59,5	1094,3	887,7	-101,0
C_18	Тернопільська	535,4	460,6	-43,6	558,7	417,4	24,3	789,1	546,0	6,6
C_19	Харківська	1804,4	1810,1	64,6	1875,8	1857,6	123,5	2340,2	2489,1	129,7
C_20	Херсонська	307,7	447,1	183,9	313,3	344,0	21,5	448,2	295,4	83,2
C_21	Хмельницька	669,3	592,6	43,5	688,4	533,3	70,1	947,2	650,5	206,8
C_22	Черкаська	903,3	498,8	152,6	853,6	701,1	-99,8	935,9	1083,2	218,7
C_23	Чернівецька	261,1	213,1	15,3	214,1	176,1	7,1	257,5	201,3	6,3
C_24	Чернігівська	837,7	451,2	94,9	922,7	371,2	122,8	1233,9	519,2	168,8

Для розрахунків використаний пакет статистичних розрахунків Statistica. Кластеризацію проведемо за методом агломеративного кластерного аналізу, відстані між кластерами оцінені за методом Варда. Дендограми кластеризації представлені на рисунках 3.4, 3.5, 3.6.

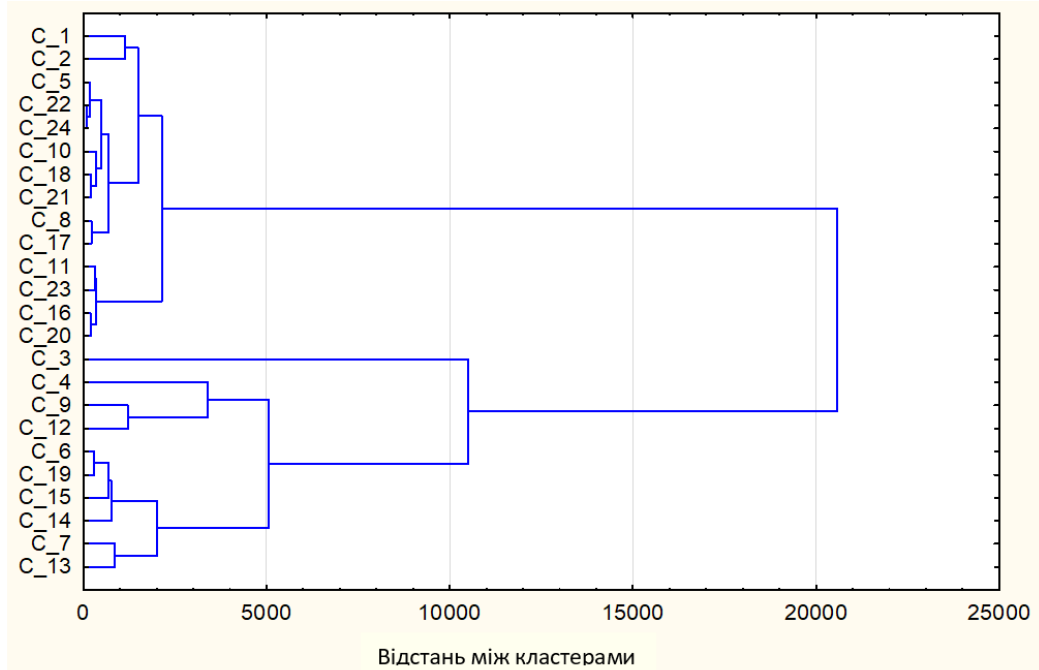

Рисунок 3.4 – Дендограма кластеризації за даними 2019 року

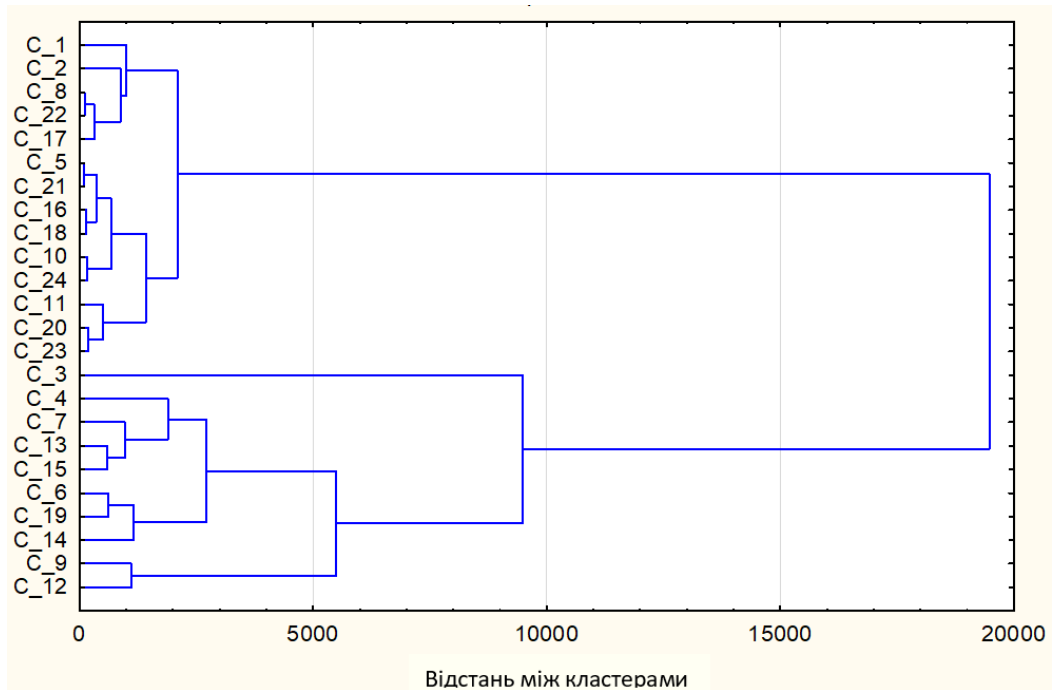

Рисунок 3.5 – Дендограма кластеризації за даними 2020 року

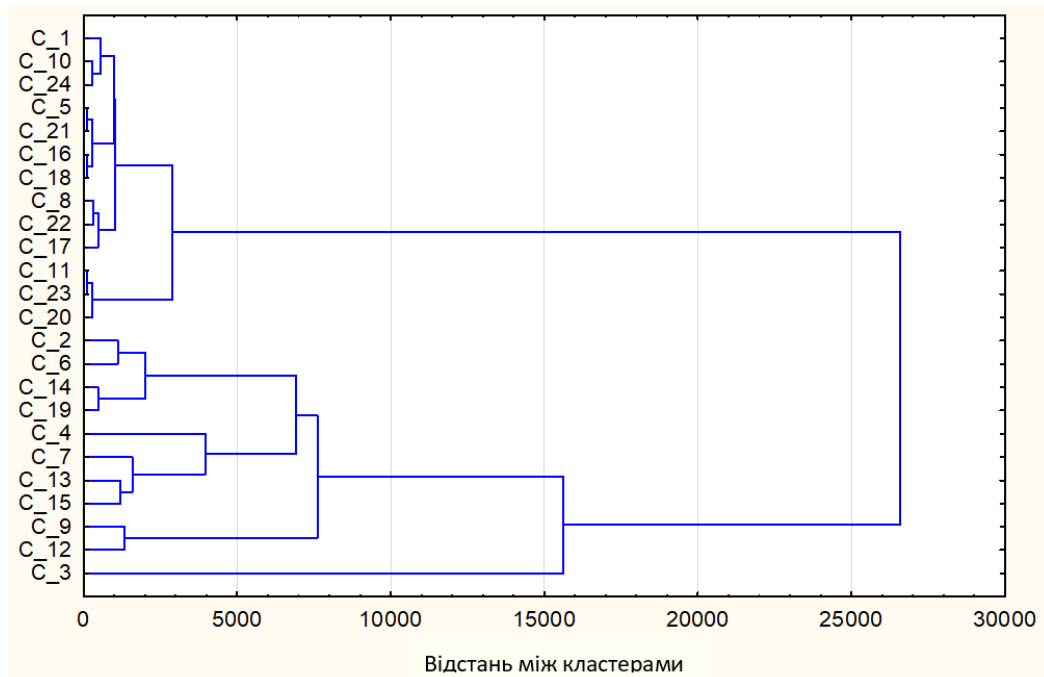

Рисунок 3.6 – Дендограма кластеризації за даними 2021 року

Аналіз представлених дендограм дозволяє зробити висновок, що можна виділити три кластери.

В 2019 році наповнення кластерів було таким:

перший кластер – Дніпропетровська область;

другий кластер: Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська області;

третій кластер – Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області.

Виходячи з рівня значень показників, що є вихідними даними, та проведеного раніше аналізу ЗЕД регіонів отриманим кластерам можна дати таку інтерпретацію: перший кластер містить найбільш розвинений в контексті провадження ЗЕД регіон – Дніпропетровську область. Для неї є характерним

високі значення зовнішньої торгівлі, а також найбільше значення обсягу залучених іноземних інвестицій у 2019 році.

Другий кластер становлять регіони, які мають показники ЗЕД на середньому рівні, що підтверджується аналізом значень показників таблиці 3.5. До третього кластера увійшли регіони, які мають досить низькі значення показників ЗЕД.

Розглянемо результати кластеризації за даними 2020 року.

Перший кластер знову містить лише один об'єкт – Дніпропетровську область;

до другого кластера знову увійшли дев'ять регіонів - Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська області;

третій кластер містить Вінницьку, Волинську, Житомирську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Луганську, Рівненську, Сумську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську, Чернівецьку, Чернігівську області.

В даному випадку кластерна структура повністю співпадає з тією, яка була отримана у 2010 році, тобто, пандемія Covid-19 не спричинила розривів у провадженні ЗЕД регіонами України і її вплив для всіх регіонів був однаковим.

У 2021 році маємо таке наповнення кластерів:

перший кластер – Дніпропетровська область;

другий кластер: Волинська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська області;

третій кластер – Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області.

В даному випадку маємо одну відмінність – Волинська область перейшла до другого кластера. Цьому сприяло зростання обсягів експорту та

імпорту для цієї області у 2021 році. Решта регіонів залишилися у своїх кластерах. Отже, результати кластерного аналізу показали, що істотних змін в структурі регіонів за показниками провадження ЗЕД впродовж досліджуваного періоду не відбулось.

Відзначимо, що отримана інтерпретація в цілому співпадає з проведеним нами в другому розділі ранжуванням регіонів.

Перевіримо отримані результати групування регіонів України шляхом застосування іншого методу кластеризації – ієрархічного методу k-середніх. На відміну від ієрархічних процедур класифікації, цей підхід вимагає початкового визначення кількості кластерів. Враховуючи отримані раніше результатам, вихідну сукупність регіонів також розіб'ємо на три кластери. Для проведення розрахунків також скористаємось програмою Statistica. Результати кластеризації представлені на рисунках 3.7, 3.8, 3.9.

Елементи кластера номер 1 Кластер містить 14 спостережень		Елементи кластера номер 2 Кластер містить 9 спостережень		Елементи кластера номер 3 Кластер містить 1 спостереження	
Спост.	об'єдн.	Спост.	об'єдн.	Спост.	об'єдн.
C_1	508,6389	C_4	1324,906	C_3	0,00
C_2	543,5872	C_6	605,665		
C_5	73,0604	C_7	508,515		
C_8	240,5338	C_9	1257,842		
C_10	176,3175	C_12	613,745		
C_11	370,3520	C_13	656,254		
C_16	166,5060	C_14	253,548		
C_17	134,4957	C_15	525,173		
C_18	141,4013	C_19	519,296		
C_20	252,6179				
C_21	38,6606				
C_22	121,4788				
C_23	334,9438				

Рисунок 3.7 – Кластеризація за методом k-середніх за даними 2019 року

Елементи кластера номер 1 Кластер містить 15 спостережень		Елементи кластера номер 2 Кластер містить 8 спостережень		Елементи кластера номер 3 Кластер містить 1 спостереження	
Спост.	об'єдн.	Спост.	об'єдн.	Спост.	об'єдн.
C_1	441,7833	C_4	879,517	C_3	0,00
C_2	444,8291	C_7	575,558		
C_5	36,8493	C_9	1314,176		
C_6	644,4042	C_12	822,523		
C_8	105,7822	C_13	777,794		
C_10	217,1562	C_14	336,682		
C_11	451,8322	C_15	607,495		
C_16	175,7912	C_19	487,164		
C_17	208,5816				
C_18	163,3427				
C_20	304,2306				
C_21	87,4166				
C_22	87,6766				

Рисунок 3.8 – Кластеризація за методом k-середніх за даними 2020 року

Елементи кластера номер 1 Кластер містить 15 спостережень	
Спост.	об'єдн.
C_1	323,6022
C_2	629,6340
C_5	54,7208
C_6	835,0547
C_8	255,1456
C_10	270,9925
C_11	512,6744
C_16	121,8942
C_17	155,3310
C_18	166,2330
C_20	398,8373
C_21	92,7976
C_22	198,0155

Елементи кластера номер 2 Кластер містить 8 спостережень	
Спост.	об'єдн.
C_4	1953,009
C_7	788,722
C_9	1780,449
C_12	1135,317
C_13	980,120
C_14	724,249
C_15	702,759
C_19	921,659

Елементи кластера номер 3 Кластер містить 1 спостереження	
Спост.	об'єдн.
C_3	0,00

Рисунок 3.9 – Кластеризація за методом k-середніх за даними 2021 року

Аналізуючи результати, можна зробити висновок, що загалом отримані кластери співпадають між собою, відмінність становить лише 2019 рік, коли об'єкт C_6 – Закарпатська область – увійшов до першого кластера.

В усіх варіантах кластеризації Хмельницька область потрапила до групи областей із рівнем ЗЕД нижчим за середній рівень. Зауважимо, що до цієї групи потрапили практично всі області, з якими проводилось зіставлення у попередніх параграфах.

Відзначимо, що наповненість кластерів для ієрархічного методу і для ітераційного методу практично збіглись з точністю до нумерації кластерів. Звідси можна зробити висновок, що отримана кластерна структура регіонів України за показниками ЗЕД є вірною.

3.3 Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності регіону на основі інтегрального показника

Ще одним підходом, який досить часто використовується в соціально-економічних дослідженнях, у тому числі і при аналізі ЗЕД, є метод інтегрально показника [45]. Зазвичай він будується таким чином, щоб його значення знаходились в межах від 0 до 1. Це значно спрощує змістовну інтерпретацію отриманих результатів. Ще однією умовою його коректного застосування є те, що повинна бути позитивна спрямованість результату: більшому значенню

інтегрального показника відповідає вищій рівень досліджуваної якості. Це зумовлює необхідність подання всіх первинних показників у вигляді стимуляторів. Також вимагається нівелювати вплив одиниць вимірювання початкових показників на результат, що досягається процедурою нормалізації значень вихідних показників, тобто, приведення їх до інтервалу від 0 до 1. Відповідне перетворення здійснюється за правилом:

$$u_{ij} = 1 - \frac{|x_{ij} - x_j^*|}{x_{j\max} - x_{j\min}}, \quad (3.1)$$

де u_{ij} – нормалізовані значення показників,

x_{ij} – вихідні значення показників,

$$x_{j\min} = \min_i x_{ij},$$

$$x_{j\max} = \max_i x_{ij}.$$

Значення x_j^* визначаються за правилом:

$$x_j^* = \begin{cases} x_{j\max}, & \text{якщо } X_j \text{ є стимулятором;} \\ x_{j\min}, & \text{якщо } X_j \text{ є дестимулятором;} \end{cases} \quad (3.2)$$

Правила нормалізації можуть бути й іншими, в залежності від природи показників та їх поведінки.

Для розрахунку інтегрального показника I зазвичай використовується лінійна адитивна або мультиплікативна згортка:

$$I_A = \sum_{j=1}^n w_j u_{ij}, \quad (3.3)$$

$$I_M = \prod_{j=1}^n u_{ij}^{w_j}, \quad (3.4)$$

де I_A , I_M – відповідні значення інтегрального показника для адитивної та мультиплікативної згорток, $i=1..m$; w_j – коефіцієнти, що показують значущість показників, для яких будується інтегральний показник, $j=1..n$.

Вагові коефіцієнти мають задовольняти умові:

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1. \quad (3.5)$$

Зауважимо, що є й інші підходи до розрахунку інтегрального показника. Зокрема, в роботі [12] запропоновано використання інтегрального показника ЗЕД шляхом застосування середньоквадратичної згортки:

$$I_{ЗЕД} = \sqrt{\frac{X_1^2 + X_1^2 + X_1^2}{3}}. \quad (3.6)$$

Скористаємось цим підходом і підходом на основі звичайної лінійної адитивної згортки (формула (3.3)) для проведення розрахунків. Вихідні дані оберемо з таблиці 3.5. Результати розрахунків відображені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 – Результати побудови інтегрального показника

Область	Значення показників					
	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	$I_{ЗЕД}$	I_A	$I_{ЗЕД}$	I_A	$I_{ЗЕД}$	I_A
Вінницька	0,38	0,30	0,28	0,24	0,11	0,11
Волинська	0,36	0,30	0,36	0,30	0,17	0,14
Дніпропетровська	1,00	1,00	0,82	0,67	1,00	1,00
Донецька	0,40	0,32	0,37	0,36	0,40	0,37
Житомирська	0,43	0,29	0,31	0,23	0,09	0,09
Закарпатська	0,41	0,36	0,36	0,33	0,18	0,16
Запорізька	0,43	0,40	0,36	0,35	0,35	0,35
Івано-Франківська	0,34	0,26	0,22	0,18	0,17	0,15
Київська	0,69	0,63	0,60	0,54	0,57	0,46
Кіровоградська	0,37	0,24	0,31	0,21	0,08	0,07
Луганська	0,48	0,28	0,11	0,07	0,03	0,02
Львівська	0,60	0,57	0,54	0,52	0,49	0,40
Миколаївська	0,47	0,40	0,48	0,40	0,23	0,22
Одеська	0,48	0,44	0,48	0,46	0,28	0,24
Полтавська	0,59	0,48	0,62	0,51	0,35	0,34
Рівненська	0,43	0,27	0,24	0,17	0,08	0,08
Сумська	0,39	0,28	0,29	0,24	0,08	0,06
Тернопільська	0,34	0,22	0,31	0,21	0,06	0,06
Харківська	0,43	0,38	0,43	0,40	0,25	0,23
Херсонська	0,43	0,27	0,31	0,20	0,06	0,05
Хмельницька	0,37	0,26	0,34	0,24	0,12	0,10
Черкаська	0,42	0,29	0,26	0,21	0,14	0,13
Чернівецька	0,36	0,21	0,30	0,18	0,04	0,02
Чернігівська	0,39	0,27	0,36	0,25	0,11	0,10

Для зручності інтерпретації результатів розрахунків обчислимо ранг кожної області для кожного із інтегральних показників. Результати такого ранжування відобразимо в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7 – Ранги регіонів за значеннями інтегральних показників

Область	Ранги					
	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	<i>I</i> _{ЗЕД}	<i>I</i> _A	<i>I</i> _{ЗЕД}	<i>I</i> _A	<i>I</i> _{ЗЕД}	<i>I</i> _A
Вінницька	18	11	20	15	15	14
Волинська	21	12	12	11	11	12
Дніпропетровська	1	1	1	1	1	1
Донецька	15	10	8	8	4	4
Житомирська	11	13	17	16	17	17
Закарпатська	14	9	10	10	10	10
Запорізька	10	6	11	9	6	5
Івано-Франківська	23	20	23	21	12	11
Київська	2	2	3	2	2	2
Кіровоградська	20	22	16	17	20	19
Луганська	5	15	24	24	24	23
Львівська	3	3	4	3	3	3
Миколаївська	7	7	6	7	9	9
Одеська	6	5	5	5	7	7
Полтавська	4	4	2	4	5	6
Рівненська	12	17	22	23	18	18
Сумська	17	16	19	13	19	20
Тернопільська	24	23	14	18	22	21
Харківська	8	8	7	6	8	8
Херсонська	9	19	15	20	21	22
Хмельницька	19	21	13	14	14	15
Черкаська	13	14	21	19	13	13
Чернівецька	22	24	18	22	23	24
Чернігівська	16	18	9	12	16	16

Як випливає з наведених таблиць, різні способи згортки дали взагалі кажучи, різні значення інтегрального показника. Однак аналіз ранжування регіонів (таблиця 3.7) показує, що істотних відмінностей в структурі регіонів, тобто, відмінностей в рангах регіонів, отриманих для різних інтегральних показників в межах одного і того ж року дослідження, не спостерігається.

Хмельницька область впродовж досліджуваного періоду мала різні ранги і у 2020 році дещо покращила свою позицію, яка фактично збереглась у 2021 році, понизившись лише на родин пункт. Зіставлення результатів такого

ранжування з іншими регіонами, які розглядались у розділі 2, таблиця 3.8., показує, що Хмельницька область знаходиться в середині обраних регіонів.

Таблиця 3.8 – Ранги обраної групи регіонів за значеннями інтегральних показників

Область	Значення показників					
	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	$I_{ЗЕД}$	I_A	$I_{ЗЕД}$	I_A	$I_{ЗЕД}$	I_A
Волинська	21	12	12	11	11	12
Житомирська	11	13	17	16	17	17
Закарпатська	14	9	10	10	10	10
Івано-Франківська	23	20	23	21	12	11
Рівненська	12	17	22	23	18	18
Тернопільська	24	23	14	18	22	21
Хмельницька	19	21	13	14	14	15
Черкаська	13	14	21	19	13	13
Чернівецька	22	24	18	22	23	24

Таким чином, результати застосування інтегрального показника до оцінювання регіонів за показниками ЗЕД в цілому збіглись з тими результатами, які були отримані шляхом застосування кластерного аналізу.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку суспільства ЗЕД відіграє важливу роль в економічному розвитку в умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів. Вона сприяє нарощуванню обсягів виробництва шляхом розширення попиту на зовнішніх ринках, збільшенню ВВП та ВРП за рахунок валютних надходжень, залученню прямих іноземних інвестицій. Також вона сприяє передумовам розвитку підприємств регіону на інноваційній основі. В ході дослідження з'ясовано, що найбільш поширеною формою ЗЕД є зовнішня торгівля. Вона сприяє не лише розвитку виробництва, але й більш високому рівню задоволенню потреб населення та підвищенню якості його життя.

В першому розділі роботи досліджено ЗЕД як економічний феномен, що відображає систему економічних відносин між різними країнами, окремими регіонами та територіями. Визначено характеристики ЗЕД за типами, формами та видами, з'ясовано основні її функції. Проаналізовано погляди науковців на сутнісне наповнення економічної категорії ЗЕД регіону, виявлені її особливості. Встановлено залежність результативності ЗЕД регіону від його експортного потенціалу.

Розроблення стратегії регіонального розвитку передбачає проведення комплексного аналізу діяльності підприємств регіону і формування інформаційно-аналітичного підґрунтя для розроблення механізмів управління. Встановлено, що інформація щодо провадження ЗЕД у регіоні є стратегічним ресурсом і виступає підґрунтям розроблення стратегії ЗЕД. Розглянуто інструментарій формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління ЗЕД.

В ході дослідження розглянуто підходи до проведення діагностики ЗЕД регіону, визначено сукупність показників для відповідних процедур.

В другому розділі нами проведений аналіз показників зовнішньої торгівлі України в розрізі загальних обсягів експорту та імпорту, їх географічної та товарної структури, регіональному вимірі за період з 2017 року

по 2021 рік. Загалом відзначена позитивна динаміка зміни обсягів зовнішньої торгівлі впродовж досліджуваного періоду, однак констатовано, що сальдо зовнішньої торгівлі залишається від'ємним, що свідчить про імпортозалежність країни. Серед країн найвагомими торговельними партнерами є Китай та країни Європейського союзу. Серед товарних груп найбільше Україна експортує продовольчі товари та чорні й кольорові метали та вироби з них. Україна найбільше імпортує продовольчі товари та сировину для їх виробництва, мінеральні продукти, продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, машини, устаткування, транспортні засоби та прилади. Загальний обсяг цих товарних груп становить близько 4/5 всього імпорту. Результати проведеного аналізу дозволяють сформулювати висновок, що експортний потенціал України не є достатньо реалізованим, Україна продовжує залишатися сировинним додатком для розвинених країн, оскільки експортує переважно продукцію сільського господарства, мінеральні продукти, промислові товари та продукцію хімічної і металургійної промисловості.

Структура зовнішньої торгівлі підприємств Хмельницької області також показує зростання обсягу зовнішньоторговельних операцій. При цьому сальдо зовнішньої торгівлі є додатним, що є позитивним. Частка експортованих та імпортованих товарів до країн Європейського Союзу та інших країн світу щорічно збільшується. Впродовж досліджуваного періоду зростала кількість підприємств – учасників ЗЕД, та їх міжнародних країн-партнерів. Головними товарними групами експорту в досліджуваний період були продукти рослинного та тваринного походження, машини, обладнання; імпорту машини, обладнання, пластмаси, полімерні матеріали та транспортні засоби. Серед імпорту переважали такі товарні групи, як машини, обладнання, пластмаси, полімерні матеріали та транспортні засоби продукція хімічної промисловості. Аналіз показника обсягу залучених іноземних інвестицій показав тенденцію до зростання його значень, і у 2021 році в Хмельницькій області мав місце найвищий темп росту показника обсягу іноземних

інвестицій серед обраних для зіставлення дев'яти регіонів. Однак за обсягами зовнішньої торгівлі та залученими інвестиціями Хмельницька область поступається іншим регіонам.

В третьому розділі нами проведено оцінювання ЗЕД Хмельницької області. За результатами розрахунку показників Грубеля-Ллойда, Лаффея-Херцога та експортної конкурентоспроможності товарів РСА встановлено, що найбільш конкурентоспроможною групою товарів для підприємств Хмельницької області є промислові вироби.

Для оцінювання ЗЕД регіонів України нами використані методи багатомірної статистики, зокрема, кластерний аналіз та метод інтегрального показника. За результатами розрахунків регіони були розбиті на три групи за рівнем результативності ЗЕД. Результати кластеризації показали кластерну структуру регіонів, яка практично не змінювалась ні при застосуванні різних методів кластеризації, ні для різних періодів часу. Хмельницька область в усіх варіантах кластеризації увійшла до групи регіонів, які провадять ЗЕД на рівні нижче середнього рівня. Аналогічні результати отримані і при застосуванні інтегрального показника.

Хмельницька область має значний потенціал для розвитку і внутрішніх міжрегіональних, і зовнішніх міждержавних зв'язків. Вона має вигідне економіко-географічне розташування, що сприяє розвитку сфери міжнародної торгівлі, однак результати проведеного аналізу показали невисокі показники зовнішньоторговельного обороту по відношенню до інших регіонів України.

З метою створення привабливих умов для залучення інвесторів та розвитку міжнародної торгівлі, необхідно здійснити комплекс заходів щодо просування інвестиційних можливостей регіону, розвивати перспективні для інвестування галузі економіки, зокрема, сільське господарство, особливо в контексті глобальної проблеми голоду, спричиненої російською агресією.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці стратегічних планів розвитку Хмельницької області в частині провадження ЗЕД.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Батюк Р. Б. Методичні підходи до оцінювання ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств / Р. Б. Батюк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки . – 2021. – Т. 23, №98. – С. 3-11.
2. Головне управління статистики у Хмельницькій області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://statbrd.ic.km.ua/ukr/index.htm>
3. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О. П. Гребельник – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
4. Григорук П.М. Багатомірне економіко-статистичне моделювання : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / П. М. Григорук. – Львів, «Новий світ», 2006. – 148с. ISBN 966-418-002-5
5. Гринишин Г. М. Методика аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Г. М. Гринишин // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2014. – Вип. 1. – С. 63–73. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2014_1_8
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/>
7. Діагностика ефективності зовнішньоекономічної діяльності / Н.П. Карачина, О.А. Сметанюк, А.В. Вітюк, Д. Д. Мукоід // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2021. –№ 3. – С. 101-107 – ISSN 2307-5740
8. Ефективний SWOT-аналіз: що це таке, матриця та найкращі приклади для різних ніш бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.weblium.com/blog/efektivnij-swot-analiz-zaporuka-uspihu-vashogo-biznesu-najkrashi-prikladi-dlya-riznih-nish-biznesu>

9. Завгородній А. В. Регіональні особливості організації зовнішньоекономічної діяльності / А. В. Завгородній // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 4. – С. 145-152. – ISSN 2415-8453
10. Загальна характеристика моделі ADL/LC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://msd.in.ua/zagalna-karakteristika-modeli-adl-lc/>
11. Заячківська О. В. Характеристика наукових поглядів щодо поняття «Зовнішньоекономічна діяльність» / О. В. Заячківська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економічні науки». – 2020. – Вип. 3(91). – С. 72-78. – DOI: <https://doi.org/10.31713/ve320207>
12. Зелінська О. З. Активізація зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва. / О. З. Зелінська. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2020.– 251 с.
13. Зелінська О. З. Механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва [Електронний ресурс] / О. З. Зелінська // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 44. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1808/1744>. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-3>
14. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник. Видання 6-те, перероб. та доп. / За ред. Козака Ю. Г. – Київ: Центр учбової літератури, 2019. – 292 с. – ISBN 978-617-673-814-5
15. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон монографія / Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 240 с.

16. Зосимова Ж. С. Проблеми та умови покращення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств / Ж. С. Зосимова // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – Вип. № 2(10). – С. 119–124.

17. Зосімова А. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання зовнішньоекономічної діяльності з позицій конкурентоспроможності підприємства. - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» (08 – Економічні науки). – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2018. – 218 с.

18. Калашник М. В. Методичні підходи аналізу та оцінки трансформаційної динаміки регіону під впливом ЗЕД / М. В. Калашник // Збірн. наук. праць ЧДТУ. – 2014. – Вип. 366. – Ч. 1., т. 2. – С. 171–177

19. Козуб В. О. Формування інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства / В. О. Козуб // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. / відпов. ред. О. І. Черевко. – Х.: ХДУХТ, 2018. – Вип. 27. – С. 121-132.

20. Котко О.К. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України / О. К. Котко // Академічний огляд. – 2021. – № 1 (54). – С. 87-94.

21. Крупін В. Є. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем: монографія / В. Є. Крупін; НАН України, Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. С. О. Іщук. – Львів, 2009. – 218 с.

22. Лаврик О. Л. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. Л. Лаврик, К. О. Котляр // Економічний аналіз. – 2018. – Т. 28, № 4. – С. 200–205.

23. Лесняк О. Ю. Методичні підходи до аналізу конкурентоздатності аграрного сектору економіки / О. Ю. Лесняк // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 13-2. – С. 155-158.

24. Матриця General Electric and McKinsey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://4ua.co.ua/management/za2bc68b5c53b88521316c27_0.html
25. Матриця БЦП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.economy-pedia.com/11036854-bcg-matrix>
26. Матриця спрямованої політики (модель Shell/DPM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://msd.in.ua/matricya-spryamovano%D1%97-politiki-model-shell-dpm/>
27. Мельник О. Г. Оцінювання результативності управління зовнішньоекономічною діяльністю на основі цільових показників / О. Г. Мельник, Х. С. Передало, Ю. В. Горошко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2021. – № 2(6). – С. 72-81.
28. Мілько І. Методика оцінки менеджменту безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства / І. Мілько, Т. Денисова // Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2021. – №4. – С. 88-95
29. Мінеєв В. С. Основні показники економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств / В. С. Мінеєв // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2019. – № 1. – С. 107-111
30. Міністерство розвитку громад та територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/>
31. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>
32. Пилюта М. Ю. Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.10 / М. Ю. Пилюта – Національна академія статистики, обліку та аудиту. – Київ, 2021. – 24 с.

33. Пілько А. Д. Моделювання процесу оцінювання та аналізу експортного потенціалу регіону / А. Д. Пілько, І. Б. Лесів // Проблеми економіки. – 2020. – № 1 (43). – С. 325-331.

34. План заходів з реалізації Стратегії розвитку Хмельницької області на 2021-2023 роки. Затверджено рішенням обласної ради від 20 грудня 2019 року № 50-29/2019. – Хмельницький: [б/в], 2019. – 114 с.

35. Про зовнішньо-економічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ, із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

36. Прушківська Е. В., Шишова Ю. В. Тенденції зовнішньоекономічної діяльності Запорізького регіону в контексті Євроінтеграції / Е. В. Прушківська, Ю. В. Шишова // Економічний вісник. – 2017. – №1. – С. 97-107.

37. Рубіш М. А. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: сутність і завдання реалізації / М. А. Рубіш // Науковий вісник Мукачівського державного університету: Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 2(2). – С.193-197.

38. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/node/356>

39. Соколовська О.М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи / О.М. Соколовська // Вісник економічної науки України. – 2013. – №1. – С. 97-102. – DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).97-102](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).97-102)

40. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки. Затверджено рішенням обласної ради від 20 грудня 2019 року № 49-29/2019. – Хмельницький: [б/в], 2019. – 214 с.

41. Федорець Л. М.. Методичний підхід до оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності АПК регіону / Федорець Л. М. // Агросвіт. – 2011 . – №21. – С. 13-16.

42. Федоронько Н.І. Аналіз ефективності експортних та імпорتنих операцій [Електронний ресурс] / Н.І. Федоронько // Глобальні та національні

проблеми економіки. – 2016. – Вип.10. – С. 120-123. – Режим доступу:
<http://global-national.in.ua/archive/10-2016/26.pdf>

43. Хромушина Л. А. Аналіз зовнішнього середовища в процесі менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. А. Хромушина // Економічний простір. – 2020. – № 154. – С. 137-140. – DOI:
<https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-25>

44. Aigner Dennis. Formulation And Estimation Of Stochastic Frontier Production Function Models [Електронний ресурс] / Dennis Aigner, С.А. Knox Lovell, Peter Schmidt // Journal of Econometrics. – 1977. – No. 6. – p. 21-37. – Режим доступу: <https://pdfs.semanticscholar.org/3d6c/a6a699e579463e0b01526d9842d41f26b314.pdf>

45. Hryhoruk P. An approach to design a composite index of economic development and identifying the bounds of its levels // P. Hryhoruk, N. Khrushch, S. Grygoruk // Proceedings of the 2019 9th International Conference on Advanced computer information technologies ASIT'2019. – Ceske Budejovice, Czech Republic, 2019. – pp. 48-51